

LOOMING

ESIMENE

ODAMEES

H. Laakmann'i trükk, Tartus 1920

LOOMING
I

ODAMEHE KIRJASTUS TARTUS MCMXX

N. Mey.

HENRIK VISNAPUU

VASTNE MOMENT

Ma kirjutan „meie", ma tean: minu igatsusi jagavad paljud, kes aja meeletu lõhestuse pärast minuga ei ole.

Kuid raske on kauem vaiki.

ELAGU KÕIK, MIS ON ELAV! Aeg on tulnud lehvita jälle uusi lippe. Aeg on tulnud puhku jälle uusi pasunaid ja põrista uusi vasika nahku. Põrr ja pauhh! Põrr ja pauhh!

Osa endiseid jumalaid on surmat, osa vanu jumalaid on surnud. Endiste jumalate preestrid on jäänud kidakeelseks, endiste võlurite nõidlaused on kaotanud oma väe.

Surnud jumalate korjused vedelevad veel tänavatel. Veel on vanu nutunaisi, kes nende korjuste ümber istuvad ja nutavad.

Jätke neid.

Tänavakoerad purelevad surnud jumalate kallal. Nii on ausam.

Jälle on vabam, jälle on kergem jälle, on julgem.

Elagu viha, elagu rõõm, elagu meeleheide, armastus, poliitika, naine, partei! Elagu inimene, elagu lihane inimene!

Meil on jälle süda, maks, neerud. Meil on jälle inimene, isamaa, riik, kirik, meil on jälle naine, lapsed, vanemad ja tuhat teist asja, mis tuleb armasta või vihata elava inimese elava südamega.

Meie hing on revolutsioneerit.

Meie ei vaatle olemist enam esteedi külma ükskõikse südamega. Meie elame sooja südamega.

Meie oleme ilu ristloodile, mis mõõdab laiuti, juure leidnud kõlbluse püstloodi, mis olemise sügavusi mõõdab.

Meile ei ole enam ükskõik, kas ilus inimene on hää või halb meie parema arusaamise järele. Meie hoiame eneste käes kohtumõistja teravat mõõka.

Meie pöörame ja kutsume jälle inimsoo suuremate unistuste poole. Meie otsime jälle vastust elu põlevatele põhiprobleemidelle.

Meie ei kirjelda enam paljalt hingeelu, mis käib kaasas põlevate vastuste otsimistega, nagu tegid seda impressionistid omas põgenevas hirmus ja omas hirmsas eksituses, et vastamisest päästa, meie tahame püüda neid ära vastata.

Meil ei ole tähtis, et taevas on tsitronkollane, lilled kasvavad ja tuul puhub, meie peame nägema inimest, kes seda elab, peame nägema elava inimese südant ja tahtmist.

MAHA AIDROOSID, SIRELID JA TÜMIAN! ELAGU VÄRSKE SÕNNIK! Meie kõige suurem voorus on see, et oleme vihkamiseni tüdinud endisest, realismist, romantismist, sümbolismist, impressionismist. Tüdimus endisest ja viha selle vastu on meie julgus.

Endised väärtused lasuvad meie pääl kui mäed. Endiste jumalate nimetamine annab neil julgust koju käia.

Meie otsime ja ihkame uut tunnet ja uut vormi. Palju aitaks see meid, kui meie vana vana kombel puhastaksime ja ülen-

daksime kristalliseerituks kunstiks, kauaks annaks see meile rahu? Oleme õnnelikumad, kui võime murda uuest kas või ainukese killu.

Meid tõukab oma aega ja tulevikku.

Meie ei taha elus olla unised jaamaülemad Tallinna ja Valga vahel, kes üks teise järele unest virguvad selle järele, kuidas rong jaama jõuab.

Korraks sütivad siis tuled, et jälle üks teise järele kustu pimedusse.

Meie tahame olla tänapäeva ekspressrongi reisijad, kelle ees tõusevad pimedusest jaamad jaamade järele rüselemise, kõne ja vilistustega.

Soojad perekonna pesad pehmete buduaaridega on meile võõrad, kust rongid mööda huiguvad ja mürisevad.

Meid tõmbab edasi! Maha elu pelg, elu võõrastus! Maha pehme, loid estetism, suur hingeline ükskõiksus! Maha tühi fantastika!

Meile on täna antud purusta pehmepesaliste esteetide kuldne uni ning halastamata porri tallata nende eleegilised aidroosid, sirelid ja tümianid, millesse nad omi valgeid sõrmi kastavad.

Ajage lahti Marie Underi parfüümeerit buduaaride aknad, et värske talli sõnniku hais võiks kosutavalt sisse voolata.

Meie tahame jälle tuuraga lüüa ja sõjakirvega raiuda. Oda on liig ilus!

ELAGU UUS PAATOS! Kaaos on suur. Maailma asjad on segi paisat. Revolutsioonilise ootmatusega tõusevad asjad kaaosest, tõusevad uued nimed ja uued vormid. Uus revolutsiooniline generatsioon on tulnud uue usu ja tahtmisega. Vana generatsioon on väsinud ja tahab puhata.

Kaaos on suur. Revolutsioon ja sõda on selle ka väliselt tipule viinud.

Seesmiselt oli see juba varem. Anarhism kunstis, uusromantism, impessionism, sümbolism, futurism on langetand kõik üheks halliks, vormituks ja lõpmatu käärivaks massiks.

Kaaos on suur. Asjad kaovad sellesse.

Et neid kaaosist paeluta ja päikse valgelle tuua, on tarvis jälle vägevat paatost, mis neid võitvana hüüaks nimepidi, mis neid fikseeriks ja ümber looks, et nad üksikuna püsiksid ja kaaossi mitte tagasi ei vaoks.

Elagu uus paatos! See ei ole enam endine paatos, mis tõusis suurest elujoovastusest, see paatos on paatos häda pärast, kaaos ähvardab matta.

Surnud on need, kes ei näe uut usku ja uut paatost, millega kogu ilm kisub välja kaaosest uued ühiskonna vormid.

TAGASI ELLU! ELAGU OMAPÄIVNE JA SEE, MIS TULEB! Minevikus on uni. Ilmaruumis on külm.

Vihkame Diogenesi, kes käivad jumala päikse valgusel laternaga varemeil, kus elu on kustunud.

Vihkame neid unenägijaid ja müüdi otsijaid, kes istuvad Niiluse, Gangese ja Mbemkurru kaldal.

Omaaegne inimene, lihalik inimene on meile kallis, tema tahtmine on meile kallis. Meie ei käi mitte tagurpidi elus, meie pilk on pöördud tulevikku.

Elagu, kes elab meie päivil, elagu, kes tuleb pärast meid ja lööb naerates surnuks meid tuleva nimel. Põlvitame omapäivse ees, siit algab tulevik.

Kõik väsinud, loiud, roidunud ilutsejad, kõik unenägijad, kõik vana müüdi otsijad Niiluse, Gangese ja Mbemkurru kallastelt, kõik ahjuluudadega ratsutajad tähti ja kuu all, aeg on täis: tagasi ellu! Tagasi oma aega! Tagasi maakerale!

Siit algab vaevarikkas kunstikäik. Ja kes teab, kuhu jõuab rändaja, kes ei rända mitte kompassi ja maakaardi järele.

Aga tagasi ka maakaartide juurest. Lapsepõlve julget usku ja otsekohesust ei anna need tagasi, kellelegi, ka mitte sulle, Tuglas.

Tagasi ellu! Tagasi maakaartide juurest! Elu on maakeral, mitte maakaartidel!

1919

N·MCY·

Henrik Wisnapuu

Laulud sõja päiwil

Õudse aja poees

Oudne, õudne, õud!
Mida jätta, mida wõtta armsaks?
Süda kaheks, süda kaheks narmaks.

Werd on täis maa nõud!
Walu läpastab kui leitsak hinge,
Kurat maja mööda hiilib ringi.

Igal pool on surm!
Tapwad punased ja tapwad walged,
Werised on käed ja weres palged.

Täis on raipeid nurm!
Milleks künda, äesta wõi külwa?
Peni wõtab kraapi, niutsu, hulwa.

Õudne, õudne, õud!
Mida jätta, mida wõtta armsaks?
Süda kaheks, süda kaheks narmaks.

Praksa, süda! praks!
Kui ei pääse, kui ei lõngu, murra:
Parem surra, parem surma surra!

Jõledus! õud, õud!
Peab wõtma, peab hoidma kumma.
Kumma nendest, kumma õnnetuma!?

Sügisspleen

Kui päewad nutawad, ööd huluwad
Ja minutid kui aastasajad kuluwad,
Walgust on lõpmata wähe:
Tahaks lasta kuuli siis pähe.

Kui penid nuuksuwad, unes wisklewad
Ja inimesed kui saatanad kisklewad,
Sõprust on lõpmata wähe:
Tahaks lasta kuuli siis pähe.

Kui walu kõrwetab, süda pööritab
Ja armastus kui libu end ööritab,
Truudust on lõpmata wähe:
Tahaks lasta kuuli siis pähe.

Kui wale kõrgitseb, tõe kukutab
Ja silmakirjalsus usalduse hukutab,
Ausust on lõpmata wähe:
Tahaks lasta kuuli siis pähe.

Kui rahwad mässawad, aated hukuwad
Ja paremad meist kui ussitet kukuwad,
Julgust on lõpmata wähe:
Tahaks lasta kuuli siis pähe.

Et needud elada, olla tahtmine!
Et needud elu ja surma jahtmine!
Tahtmist on narrmänguks wähe:
Parem lasta kuuli waid pähe.

Kahe ääretuse wahel

Kahe ääretuse wahel
Kõigun siia, kõigun sinna.
Kuhugi ei saa ma minna.
Seob kinni mingi ahel.

Ükskord tõusen, teistkord waon
Näoga porri, näoga mutta.
Tõusta ikka: nutta, nutta!
Kuhu tõusen, kuhu waon?

Kes on sulgend selle ringi:
Lasta nutta, lasta nutta.
Ikka jälle: rutta, rutta!
Kes on awand selle lingi?

Kahe ääretuse wahel
Kõigun siia, kõigun sinna.
Kuhugi ei saa ma minna.
Seob kinni mingi ahel.

Mõtted tuhaks, meeled rauaks!
Noaga aiju, noaga kõhtu!
Siis on nõnda, siis on õhtu.
Siis on nõnda ja jääb kauaks.

Jääb inimene ikka, ikka meil weel welleks

J. Kuperjanowi mälestusele

Nii walus, walus mul, et tuleb wenda tappa,
Werd kuuma nõristada musta mulla kappa.
Jääb inimene ikka, ikka meil weel welleks.

Kui kõrwetus on kurgus tahaks walju nutta:
Nii kõik, mis unistusist tallatud on mutta.
Ei tea, mis saab? ja saand on inimene kelleks?

Nii hirmus mõtelda, et tuleb tappa selleks
Meil wendi lihaseid, et kaoks welle wiha.
Ah, ära tuika süda, ära liiga rutta!

Ja tappa tuleb siiski, tuleb rüüsta liha
Neil, kel seesama unistus ja sama iha,
Et elu oleks hää, et elu oleks ilus.

Pea meeles inimene, kitsas puuris, pilus,
Et eksides jääb welleks ikka inimene,
Kas on ta hiinlane wõi on ta wenelane.

Küünlakuu 1919

Ärge tapke inimest.

Öösel lasti 22 inimest maha. Ajaleht.

Mul on walus ja häbi.
Sel ööl, mil ma magasin, tapeti inimest,
Mil ma katsin end waibaga, poodi inimest,
Süda pisteti läbi.

Mul on walus ja häbi.
Kuidas heidan magama, jättes inimest,
Kui ma tean, et tapetaks jälle inimest,
Süda pistetaks' läbi.

Selle teotuse läbi
Kuidas olen alandet, kui te tapate,
Kuidas olen weel teiega, kui te tapate,
Südame pistate läbi.

Lauliku prohweti suu läbi
Tahan hüüda: ärge tapke inimest!
Järelejätmata hüüda: hoidke inimest!
Mul on walus ja häbi.

Hirmsa jõleduse läbi
Olete petetud tapma inimest.
Tean ühte: ärge tapke inimest!
Mul on walus ja häbi.

Jaanikuu 1919

RICHARD ROHT

VALGUSTATUD AKENDE TAGA

1.

Lumesadu tihenes. Taevas ja maa oli mässitud hallidesse linikuisse. Kustus kõik, mis taga, ja kõik, mis ees, ja sammuja oli ümbritsetud helehallist kangast, mis pehme, paitav ja petlik. Maakera kaugusi oli võimata kujutleda; ruumid olid kitsad; nad liginesid sammuja silmade alla ja tõmbasid mõistusele ja kujutusvõimele ringi ümber.

Kõik oli täis hämarust, kuid selles täiuses valitses tühjus. Maailm uppus keerlevva lumme ja helehalli pimedusse ning õhk rõhus ja varitses.

Sammude kaja ei kuuldunud, midagi ei kuuldunud pääle lume langemise, ja see oli kui metsloomade hiiliv kahisemine, kui tuhandate varjatud keelte saladuslik sosin.

Kellegi käed, kellegi käed, keda palju, riputasid lund, valget pehmet vatti, läbi halli õhu, ja kuuldus, nagu oleksid kellegi luised kahvatud huuled kihinal naernud, sahinal hirvitanud mõistmatus kahjurõõmus.

Kuid fataalne tee viis edasi. Tee, mil ei paistnud lõppu ega algust. Kogu elu, kogu olemine oli selles tees. Kust võttis ta alguse ja kuhu viis, see oli peaaegu unustatud. Oli öö, oli tee, oli mets. Ja oli üksik sammuja, kelle näo ümber lumi, pimedus ja igavik kudusid võrku, elu ämbliku võrku, mis selgitamatu ja mõistmatu.

Lumi paksenes jalge all, teda oli palju ja raskelt ning teda lisandus järjest, otsegu see nägemata, kes teda puistas, oleks midagi nõuks võtnud. Ning ta nõu oli selge — ta kattis jälgi, kattis neidki jälgi, mis jäid sammujast, mattis sellegi tee, mis taga, et ka eeski midagi näha ei võiks.

Oli tumm ja üksluine mets. Ta muidu elavad puud olid surnud. Neidki hävitas lumi ja mässis oma linikuisse. Kaduvuse ja üksinduse meeleolud tulid vaikuses kesk pimedust, lund ja metsa. Kuid see oli surnuaia elu, need olid meeleolud elust ära.

Aga sammujal oli hää. Tuhat haava, tuhat kisendust ta südames mattusid, tuhat kätt, tuhat küünitavat kõverat sõrme ta hinges uimanesid.

Vaikne kõigeuinutaja, kõigekatja öö võttis kõik, pannes asemele magusa rammetava väsimuse, kus kõik tühine näis, mis ees, kõik tühine, mis taga, ja kõik tühine, mis olemas. Sammud muutusid pooleldi teadmatuiks, jalad kadusid liigutusis, keha ei olnud, nägu ei olnud. Ja sammuja tukkus peaaegu, ta süda oli vaba, ta hinge mõrudused kustunud.

Kuna varem ees kujunesid kord hädaoht, kord sada võimalust, oli nüüd jalgade tõst, mis ei tundunud. Mingis ükskõiksuse nirvanas puhkas sammuja. Ei hääd, ei halba. Ei isegi külma, mida ta varem tundis, kui oli veel päev ja päike vajus tumepunase ähvardusena kauge pedaja metsa taha.

Tuli meele ainult kui ammu nähtud pilt kole loode: Sinikashallid varjud roomasid tuhmroosakaid välju, nagu surnute käed; kraaksuvad varesed lendasid üle tumeneva taeva — nende tiivad kahisesid ja nende liigutused liginevas pimeduses olid kohmakalt abitud. Kuid nüüd oli seegi mälestus ükstapuha.

Tee kaugenes ja kaugenes. Tal ei paistnud lõppu. Ei lõppu lumel, ei lõppu ööl. Ei lõppu hallusel. Kedagi ei tulnud vastu — ning see näiski peaaegu võimatu ses surnud öös. Oli tume, ükskõikne, kuid oli rahulik ja võis liikuda, kui masin, ilma mõtteta — ning see oli hää, sestki oli küllalt.

2.

Äkki lõi kusagilt tulev veider ja haarisklev tõmbus langvad räitsakad keeru. Kusagilt karvastelt kuuse käppadelt langes kahinal lund. Räitsakad hakkasid tantsima kui narrid pöörased, neid veeti risti - rästi, nad ei leidnud õiget raskuspunkti ning kaotasid salapärasuse, muutusid naeruväärseteks ja tühisteks. Tume öövaikus, mis tummalt kahises, hääldus äkki. Mets nagises. Puud paendusid. Valgus muutus.

Sammuja tõstis pilgu. Ees oli tuli.

Tuli!

Tähendab miski ei olnud muutunud ega otsa saanud, ees oli kõik ja taga. Öö ei valitsenud enam. Valitses inimene. Öö taganes kaugustesse ja ta hääli ei olnud enam kuulda. Öö laskis lahti oma süle. Maakera näitas jälle kaugusi. Ruumid olid ääretu laiad ja varitsesid mõõt-

matustest. Loodus taganes kui nägemus. Astus asemele elu reaalsus: valitses inimene.

Ees oli tuli!

Tuhat hädaohtu. Tuhat võimalust.

Ja minevik tõusis kaugelt, tõstes kätt. Hingehaaravad, mõistustpiinavad koledused seisid seljataga ja rääkisid tungivat, piinavat keelt. Nagu tangidega asusid nad südame kallale. Veri, tuli, hullustus, — kõik, mis läinud päevad viinud, tuli kurja mahajäämata painajana, unenäona, mis nii reaalne, et teda võimata unustada.

Tuulehood kõvenesid. Sammuja tundis külma. Lumi tungis riietesse. Inimese kuju erines nüüd loodusest, teest, lumest, kui loogas vibu, kui noodi märk häälteredelil. Inimese kuju karjus lumise tee ühetasasel foonil, kuid ka lumi, tee, mets erinesid üksteisest kui vaenulised ja leppimatud.

Sammuja ligines ettevaatlikult tule poole.

Mets harvenes. Väline maailm muutus, andes teise pildi. Põhjapoolt tuli kangemaid tuule hooge. Puud laulsid pinevas ahastuses. Kauguses avanes lagedaid välju. Eemal tumenesid horitsondi piirjooned kui kõverad poognad, mis kadusid lumme. Karget, valjut meeleolu oli riputatud üle selle pildi. Võitlust, ähvardust, avarust ja vabadust. Ning sammuja ninasõõrmed tõmbasid sügavamalt hinge, ta külmetavad lihaksed rahutusid tõmmeldes, ta keha lookapaindund vibu sirgus.

Avanesid hooned, tumedad, valjud. Nende kontuurid olid eemaletõukavalt karedad, endassevajunult tuhmid, varjudes kaljutaoliselt ligipääsmatud.

Sammuja kiskus küüru kui näljane hunt. Hoonete vahel pugedes tundis ta, kuidas süda külmenes ja silmad klaasinesid. Tuisk ta ümber kõvenes. Lumi tantsis, kui pilluteks teda nüüd kaugematest, kuid kangematest kätest. Üksikud tuule vilepillid proovisid häält. Siin ja sääl taevas lõhkesid pilved.

Viimaks tõi üksik tuli rea teisi. Ees oli kõrge valge maja. Ta seintel kahisesid külmanud lehtedega väätkasvud, viseldes tormis. Maja ühes otsas oli käsipuiega trepp, mille kohal teravkujuline katus kandis pikka lipuvarrast. Teises maja otsas nähtusid puud.

Hiilija leidis tallitaolise hoone ees suure koera putka. Teda veetles tume auk, mis küllalt suur sissepugemiseks, et tüütava tormi eest varju leida, kuid ta mõtles järele ja asus putka taha vastu talli seina.

Aknad olid nüüd selgesti näha. Ühel neist, paljuruudulisel, ei olnud eesriiet ees. See oli pruun tuba, niipalju kui läbi lume näha võis. Akna all seisis suur laud, laua kohal rippus roheline elektrilamp.

Läks tükk aega mööda. Midagi ei juhtunud. Õu jäi tühjaks; majas ei liikunud keegi; hulgus soojendas käsi ja mõtles oma olukorra üle.

Viimaks tehti maja uks praksatades lahti ja pandi jälle kinni. Keegi ligines trepi poolt. See oli koer. Ta pistis paar korda koonu lumme, tuul sasis ta saba. Siis lonkis pikkamisi oma putka poole, pööris paar korda nina ringi ja puges auku.

Kohe selle järele läks söögitoa uks lahti. Valgetanuga tüdruk kandis sületäie taldrikuid lauale. Teine, vanem naisterahvas, tuli ja laotas lauale lina. Mõlemad seadsid taldrikud ritta, otsisid kapist teised asjad ja läksid ära. Eesriidele ei pöörnud nad tähelpanu.

Tüki aja pärast ilmusid jälle mõlemad ja kandsid vaagnaid. Hulguse ninasõõrmed liikusid, nagu tunneks ta lõhna. Naisterahvad seadsid vaagnad taldrikute keskele ja läksid jälle. Hulgus ootas.

Siis tuli tuppa neli inimest. Kaks naisterahvast ja kaks meesterahvast. Mõlemad naisterahvad olid noored; teine mees oli noor, tumedate juuste ja samade vurrudega, teine mees aga vana, halli habemega. Näojooni ei olnud võimalik läbi lume näha. Hakati sööma. Eesriiet ei näinud ka sööjad tähele panevat.

3.

Hulgus vaatas mõtiskeledes ringi. Maja oli suur, kahekordne, nähtavasti ilus ehitus. Hooned olid soliidid. Aed maja teises otsas näis kaugemal muutuvat pargiks. Nähtavasti pidi ligidal linn olema, sest kauguses nagu kumas taevas, kuigi lumi ja tuisk olid õhus nagu valge vesi.

Hulgus vaatas jälle sööjate poole ja pani tähele, et lumi valgustatud akna foonil väheneb.

Üleval lõhkes rohkem pilvi. Tuul kangenes ja külmenes, muutudes viledaks kui jää. Lumelangemine harvenes silmnähtavalt.

Nüüd võis sööjaid selgemini näha. Nad sõid liha, salatit ja võileibu. Vahetevahel jõid mehed veini, mida nad pikast peenest pudelist kallasid. Vaatleja neelas sülge. Nälg oli nüüd kangem kui miski muu. Kohutava mineviku ja hirmutava tuleviku tagapõhjal tõusis ta kui pöörane hoolimatu metslane.

Kuid ka muudki pani luuraja tähele. Naisterahvad olid ilusad. Teine neist, nähtavasti noorem ja väiksem, kandis musta kleiti, mille käiste äärtes pikad mustad pitsid. Ta nägu, õrn ja valge, näis peaaegu läbipaistev; silmad paistsid ebasuurtena väiksel näol.

Teine naisterahvas oli paksem, vähemalt oma seltsilise kõrval, kes peenike ja kitsas paistis mustas kleidis kui lillevars. Paksemal naisterahval oli lahtine kaelaesine, ta heledad juuksed oli raskelt põimitud ümber pää, ta kapriisline ilus nägu pöördus kord siia, kord sinna. Mustas riides tütarlaps sõi rahulikult; ta suured silmad olid liikumatult ühel kohal; kaks musta patsi looksesid ta kuklalt alla.

Herrad rääkisid elavalt. Naised olid nähtavasti vait. Vanaherra seletas midagi nooremale. Ta kuju oli vähe küürus; hallid vurrud korralikult üles keeratud, nägu auväärselt selge ja otsekohene, kirjuksminevad juuksed korralikult ja puhtalt taha kammitud. Ta meeldis.

Noorem mees vaikis rohkem ja kuulas. Ta näis mõttes olevat. Mustavereline nägu avaldas julgust ja kindlust. Kogu kehahoid ja olek oli otsustav ja avalik.

Seltskond jatkas söömist. Teenija tõi toitudele lisa. Hulguses võitlesid mitu tungi. Ta tahtis süüa. Ta tahtis minna ja koputada. Kuid see oleks teisiti lõppenud kui söögiandmisega. Süüa ta ehk oleks saanud. Aga siis?

Kuid ärkas ka teine tunne. Elu iluduse tunne. Midagi sellesarnast oli ta endale alati igatsenud. Midagi selletaolist oli ta ehk kord ka maitsta saanud. Ja oli kahju. Oli kahju ja kurb.

Kaks asja köitsid vaatlejat iseäranis: Söövate naisterahvaste ilu ja kogu perekonna ühtlus. Seda polnud ta ammu enam tunnud ega näinud. Taga olid koledad aastad midagi muud, kui seda.

Tuli tahe minna nende inimeste sekka ja rääkida nendega kui hääde ja usaldavate sõpradega, nagu nad näivad sääl olevatki, korrektid, häädsoovivad ja südamlikud üksteise vastu.

Hulgus surus külmand rusika hammaste vahele ja hoigas tasa, nii et koer, kes ta ees putkas magas, ei kuuleks.

Sööming lõppes. Seltskond tõusis üles. Mustavurruline herra suudles valgetverd daami kätt. Luuraja arvas kuulvat naisterahvaste kleitide siidi kahinat, ta nägi nende sirgeid kujusid kaduvat uste taha. Herrad läksid teiselepoole. Tuppa tuli tanuga tüdruk ja heitis kohe pilgu aknale. Eesriie langes.

Jälle oli ainult rida heledaid aknaid. Taevas selgus. Tuul vaikis hookaupa. Külm plaksus puies. Puud härmatusid. Oli tühi ja õudne valgustatud akende taga ja midagi ei tulnud pähe. Võis seista ja vaadelda ja tunda, kuidas külm ikka sügavamale ja sügavamale tungis südame põhja.

Jälle ragises maja uks. Must kuju tuli õue, välkuv pabeross suus. Ta sammus talli ukse poole ja urises tasakesi laulda. See oli kutsar.

Ta vedas kõrvalruumist saani välja, rakendas musta täku ette, pööris uksed lukku ja sõitis trepi ette.

Trepilt tuli kaks kasukisse mässitud herrat, põlevad sigarid suus, ja istusid saani. Saani kell hakkas väledalt tilisema, saan pöördus nurga taha ja kadus teele. Tükk aega kostis veel kuljuste kõrin läbi öö, siis jäi kõik jälle vait. Urisev koer, kes kära pääle putkast välja ronis, nuusutas paar korda õhku ja puges veelgi urisedes kongi tagasi.

Majas kustusid üksteise järele kõik tuled. Oli valgustatud ainult üksik aken aiapool.

4.

Hulgus oli külmas ja nõrkuses mõttetult unistusse langenud, kui teda äkki lahtitehtava ukse ragin ergutas. Ta vaatas üles, liikmed külmas värisemas. Avanes uks aiapoolses maja otsas ja väike must kuju astus välja. Ust ei keerand ta lukku, vaid kaugenes pikkamisi pargi poole.

Hulgusele tuli äkki mõte. Ta seisis tükk aega kaaludes, siis puges tasakesi putka tagant, nii tasa, et koer kuulda ei võinud. Kaugelt hoonete tagant ringi käies tuli ta aia ääre. Must kuju sammus pikkamisi pargi puie all; majas oli endiselt üksik aken valgustatud. Kõik oli vaikne.

Aia ääre varju hoidudes hiilis luuraja maja poole. Trepi ligidal vaatas ta ümber: kedagi ei olnud näha; ta libises ruttu trepist üles — uks oli lahti.

Eeskojast viisid kolm käiku; üks treppi mööda teisele korrale, teine kitsas uks oli kinni ja kolmanda laia tiivkäigu uksed praokili.

Hulgus hiilis tuppa ja heitis pilgu aknale. Eesriie oli mahalaskmata, tuba pime, aia jalgteel ei paistnud veel keegi tulevat. Teisest toast vilkus läbi ukseprao tuli. Hulgus kuulatas. Maja oli vaikne. Pimeduses paistsid asjade vaevaltnähtavad kontuurid. Hulgusel tuli meeleheide. Mis pidi ta siin pääle hakkama? Varastama? Kuid mida võtta? Mööblit, asju? See oli naeruväärne. Ja aiapoolt võis must jalutav kuju iga minut jälle nähtavale tulla.

Pooleldi meeleheitel, pooleldi uudishimul avas hulgus ukse, mille prao vahelt paistis tuli. Ükskõik, keegi ei või teda ju varguses süüdistada, kui uks oli lahti. Ta võib möödamineja olla, kel tarvidus sisse astuda. Vähemalt varguses mitte! Hulgusel tuli naeruväärne tahe isegi koputada. Aga oli juba hilja, uks oli lahti, ta astus sisse.

Tuba oli tühi, nagu arvata võis. See oli väike hele magamistuba, valge ülestehtud voodikesega. Voodi ees sametist vaibal seisid väiksed sinisest siidist tuhvlikesed. Tuba oli soe, suur rippuv hõbenööridega elektrilamp valgustas teda külluses. Seina ääres seisis lai kollase siidiga ületõmmatud sohva; sohvale oli visatud must naisterahva kleit — hulgus tundis teda, üks õhtusööjaist oli teda kannud. See kleit ja see mugav hele tuba lõi hulgusele pähe kui viin. Ta vaatles veel. Voodi otsas oli ehtelaud; sääl seisid pitsid, lõhnaõlid ja väikesed ehte karbikesed selles armsas, luulelises veetluses, mis omane noorte naisterahvaste ehtelaudadele. Kitsas valgeraamilises peeglis paistsid toa asjad, kogu tuba kui hele nägemus, kui tükk paradiisi hulgusele, kes läbi lume ja tuisu tulnud aastatepikustest kannatustest.

Nutt kurgus tahtis hulgus toale selga pöörda, et välja minna, sest see, kelle oma see kõik, võis iga minut tulla. Mida võtta siit, — need õrnad neitsilikud kaelaehted säält laualt? Kuid selleks oli hulgus liig hää. Kuna ta ümber pööris, langes ta pilk väiksele kirjutuslauale akna all; sääl lebasid mõned ilusas köites raamatud, üks roosa kirjutusheft oli lahti. Ahne kõige selle järele,

mis siia maha jääb kättesaamatuna, kumardus hulgus meeleheite uudishimus lahtise lehekülje üle.

„Tänane päev oli jälle samasugune, kui teised," kirjutas nõrk ühetasane käekiri. „Käisin linnas, kuid ka sääl ei ole midagi uut. Igav ja kurb on. Päevad otsa loen ja unistan kevadest, mil sõidame mere ääre. Meri jättis minusse ilusa mälestuse. Ta on suur, lai ja mõõtmatu. Ta kutsub kaugustesse, mida ei aima, ja lubab asju, millele nime ei oska anda. Nii hää on seda tunda. Nii vaba on hing. Ja elus on kõik võimalik ja kõik võib tulla."

Ning edasi:

„Ma olen kaheksateistkümne aastane, kuid tean elust nii palju. Ma olen palju lugenud ja oskan mõtelda. Kuid elu ei veetle mind. Seda ei ole, mida igatsed, iial ei ole seda. On miski muu, mis meie elu täidab; see igapäivsus ongi meie elu. Ning igatse niipalju kui tahad — su hinge palavamad soovid jäävad ometi täideminemata. Või siiski . . ."

Siin lõppes kirjutus. Vähe allpool seisis:

„On hiline õhtu. Kõik magavad. Lähen pooleks tunniks parki pedajate kohinat kuulama. See troostib mind."

Hulgus luges ja ta pähe tõusis imelik mõte.

Ta haaras laualt sule, istus ja kirjutas külmast kangenud käel sinna, kus lõppes tütarlapse käekiri:

„Halastage! Aidake! Väljas Teie koeraputka taga seisab mees, kes hukatuses. Viiskümmend versta jala käies ei ole ma midagi süüa saanud, sest ma ei tohi end kellelegi näidata. Ma olen võõramaalane, kes üle piiri tulnud, mille taga möllab nälg ja hukatus. Surm, surm, surm on sääl! Te olete sest muidugi kuulnud? Juba seitse aastat kestab sõda. Juba seitse aastat vahetpidamata olen jooksnud tapariist käes, tappes ja hoides oma elu. Seitse aastat . . . Halastage! Mu isikust ei ole enam midagi järele jäänud. Ma olen orjaks tehtud. Mu sõbrad ja omaksed on otsa saanud, mu endine elu on unenägu. Kuid ma olen inimene! Mu nimi on Leopold Horn, olin keiserlikus orkestris kõige parem tshellomängija. Aga mis olen ma nüüd?! Ma tahan elada! Ma ei suuda enam tappa ega olla tapetavaks. Ma vaatlesin läbi akna, kui Teie sõite. Ma mõtlesin Teie elust. Ka minagi olen kord niiviisi elanud. Kuid see on juba unenägu. Üks teinegi unenägu on mul seljataga — veri, ahastus, meeleheide, surm, ülespoodud kehad, läbitorgatud südamed ning kogu maailma täis õudust, tüdimust ja tülgastust. Kas minule ei ole enam võimalik see unenägu, mis ammu läinud? Kas minule ei ole enam võimalik selle elu pale, mis mulle nüüd unistuseks: päiksepaiste, meri, millest Teiegi unistate, pedajate koha? Elu on mitmepalgeline — ka mina, elujanuline, sirutan käsi selle elu palge poole, mis avatud Teile. Sest teine pale on hirmus! Teine pale on kole! Teises palges pole muud kui ahastus. Aidake! Väljas pimeduses seisab inimene, kelles teistsugune elu, kui see, mida elate

Teie. Mõistate Te seda vahet? Mõistate Te kujutleda seda, kes tulnud õuduse riigist ja seisab pimeduses Teie akende taga, hinges janu valguse ja õnne järele?

Ma tungisin Teie tuppa, ilma et isegi oleksin teadnud, mis tahan. Siis nägin Teie kirjutust. Ja minus tekkis meeletu lootus. Teie, ilus, õrn ja hää, kes ümbritsetud elu küllusest, elu ilusamast palgest, teadke: kole, kole, kole on elu pale väljas koeraputka kõrval, valgustatud akende taga, kui kusagil kaugel ootvad sambad, kuhu sind üles puuakse. Ma olen võõras riigis, mind saadetakse üle piiri tagasi sinna, kus elu pale on — surm . . . Päästke mind!"

Hulgus tahtis veelgi jatkata. Kuid ta heitis pilgu läbi akna aeda: pargist ligines tume kuju. Hulgus hüppas üles, viskas sule lauale ja jooksis välja.

5.

Horn hiilis uuesti putka taha ja ootas. Ta nägi, kuidas jalutav kuju pikkamisi majale lähines ja siis sinna kadus. Kuuldus lukkupöördava ukse ragin.

Siis jäi kõik surmavaikseks. Kusagilt ei kostnud ühtki häält.

Äkki, täiesti ootamata, lõi kaks köögipoolist akent valgeks. Horni süda värises ärevusest ja lootustest. Ta oli kõigeks valmis.

Uks Horni poolses maja otsas avas äkki oma mustendava suu. Siis lõi ta valgeks. Keegi tuli trepist alla ja köhis. Kuuldusid rasked kriuksuvad sammud lumel. Koer tuli putkast, vaatas maja poole ja liputas saba.

„Hallo, kus Te siin olete, hihihi!" kostis naljakas naiselik meesterahva hääl ja lõpetas mõistmatu naerukihinaga. „See sõjapõgeneja või väljamaalane, tulge välja!"

Horn liigahtas, koer hakkas vihaselt haukuma.

„Hihihi!" naeris tulija jälle ja koputas Horni õlale, nagu vanale tuttavale. „No see on lugu, see on lugu! Koeraputka taga . . . vaata ometi. Noh, kas oli lõbus?"

Horn ei saanud imestuse pärast sõna suust. Vastuvõtmine oli igatahes veider.

„Mu nimi on Joonas Thoringer," jatkas sõbralik naerukihistaja ja ta hääles kuuldus imelik kile metalli kõla, kõrge harimata noot, mille üle rääkija nähtavasti ei valitsenud ja mis mõjus võõrastavalt, peaaegu eemaletõukavalt.

„Ma olen Leopold Horn," vastas hulgus üllatuses ja kohmetuses. „Sõjapõgeneja . . ."

„Nii, nii," ütles Thoringer. „Teame juba. Keiserliku orkestri kõigeparem tshellomängija, hihihi!" Naergi võttis viimases tooniredelis kohutava

veidra kileduse ja kõlas kui kurgu põhjast tulev lapse luksumine. Tuli aknast langes naerja näole — Horn jahmatas — see nägu oli elutu ja kollakasvalge; õredad helevalged karvad langesid naerja ülemiselt huulelt pikas loogas alla, nagu hiinlasel; suu oli suur, paksude huultega, kollaste hammastega; silmadki olid pilukili, kui hiinlasel, ning rääkija pilgutas neid alatasa kavalalt ja mõttetult.

„Preili Judith luges Teie kirja," jatkas Joonas Thoringer kohatu naeruga, „ja ei teadnud, mis teha; ta oli väga ehmatanud. Ma juhtusin toast mööda minema, ja ta kutsus mind. Mu venda ja isa ei ole kodus, nad sõitsid linna. Noo, ma ütlesin, mis sääl ikka karta, olen vana tsirkuse atleet, anname vaesele põgenejale varju, küll pärast asjad selguvad, eks ole tõsi, herra . . . herra keiserlik mängija?" Kõneleja naeris jälle, otsegu oleks ta kiledalt lõõtsutades nutnud.

„Aga jumala pärast . . . " tahtis Horn alata.

„Oo, ärge kartke," ütles Thoringer suuremeelselt ja patsutas jälle hääd-soovivalt Horni õlale. „Ma olen endine tsirkuse atleet. Mu isa on täheteaduse professor ja mu vend notaarius. Kui nad koju tulevad, saan Teie eest seisma — mina, endine tsirkuse atleet Joonas Thoringer."

„Joonas," hüüdis äkki lävelt pehme, kuid käskiv naisterahva hääl. „Jätke jutt, kutsuge võõras sisse!"

Joonas sai äkki taltsaks ja üliviisakaks.

„Ja, ja, palun sisse tulla!" ütles ta ning ei naernud seekord.

Lävel seisis tütarlaps, hoides põlevat küünalt. Ta nägu oli valge, peaaegu läbipaistev omas õrnuses; valge pitsilise öömütsikese alt langesid pooleldi lahtiselt süsimustad juuksed; tüdruku silmad olid laialõikelised, piklikud, suured, ja paistsid pimeduse ja valguse vahel kui kaks veetlevat põhjata kuristikku. Ta vaikne hääl oli rahulik, kui ta Hornilt küsis:

„Teil on väga halb?"

Rohkem ei öelnud ta midagi. Horn kogeles tänusõnu. Tütarlaps läks ees ja juhtis tulija kööki. Teisest toast tuli unine teenija, heitis uudishimuliku kartliku pilgu Horni pääle ja tõi süüa.

„Sööge, palun," ütles tütarlaps jälle. Ta väike ilus liikumatu nägu ei muutunud, silmad vaatasid endiselt kaugusse. „Mu õemehe vend saab Teie eest hoolitsema, ta on haiglane, kuid Te ärge pange seda tähele. Joonas," pööris tüdruk sisseastuva narri poole ja ta hääl muutus kapriislikult käskivaks. „Hoolitsege hästi võõra eest ning viige ta oma tuppa puhkama. Rääkige võõraga vähem, ta on väsinud. Mõistate?"

Joonase ebaloomulikult suur linajuukseline inetu pää langes alandlikult norgu. Ta ei vaadanud tüdrukule otsa, ta paksud punased huuled tuksatusid tehtud tõsiduses, kuid ta salakavalaist pilukilolevaist silmist vilksatus jonnakas, isemeelne, siiski koeraalandlik pilk tütarlapse näole.

„Hääd ööd Teile," ütles tüdruk Hornile. „Loodan, et Teil hää saab. Homme räägite peremehega, herra Thoringeriga, kui ta koju jõuab. Ta on hää, ta saab Teid mõistma."

Tütarlaps ulatas Hornile käe. See oli väike, piklik, sama valge ja õrn, kui ta nägu. Keskmises sõrmes erines liigutavalt kitsas valge kiviga sõrmus. Vaevalt tunduvat lõhna imbus tüdruku helesinisest öömantlist.

„Mul on kahju, et Teie öörahu rikun," ütles Horn kohmetult, et midagi öelda. „Aga loodan, et Te mind vähemalt usute?"

Tüdruku suu naeratas vaevalt, ta silmad jäid aga endiselt mõistmatuiks.

„O ja," ütles ta. „See oli nii kirjutatud, et . . . Igatahes teine toon, kui mu päevaraamat, mida Te lugesite . . ."

Ta mustad silmad kitsanesid äkki; neisse ilmus miski valgus; nad olid ennenägematud!

Horn jäi üllatatult kinnilangevale uksele vaatama, ta tuudis end äkki nagu teises ilmas, kui sääl, väljas. Värin jooksis üle ta keha. O, see, mis väljas, oli kole.

Narr ligines kavalalt ja ettevaatlikult ja kihistas, kartlikult kinnilangevale uksele piiludes, tasa:

„Ilus tüdruk, eks, eks, hihihi?"

Horn oli shokeeritud.

„Kas Te ei juhataks mind magama?" küsis ta sõõmist lõpetades.

„Ja muidugi, muidugi," vastas narr jälle häädsoovivaks abimeheks muutudes. „Teil saab hää olema. Mina, Joonas Thoringer, saan Teie eest hoolt kandma."

Nad läksid treppi mööda üles ja hull tegi ühe ukse lahti. See oli väike kitsas toakene, soojaksköetud kui saun. Toa nähtavasti alles värske ja ilus mööbel oli tublisti kannatanud. Igal pool näis rasva ja pori plekke, tore diivan oli poriste saabastega ära tallatud. Põrand oli tõstepommidega plekiliseks pekstud; siin ja sääl vedelised narri riided, hästi õmmeldud, kuid määritud ja katkirebitud. Akna all oleval laual oli narri pilt; ta seisis sääl mingisuguses trikoos, rind naeruväärselt ülespunnitud, paksud huuled edevalt kokku pigistatud, tõstepommid käes.

„Te olite siis tsirkuses?" küsis Horn, et teada saada, mida tahtis.

Narr ajas enda tähtsalt õieli.

„Ja," vastas ta. „Ma armastan kunsti. Mu isa on teadusemees, mu vend ärimees, mina ise aga kunstijünger. Hihihi! Ning kehakunst, see on see kõige suurem kunst."

„Aga miks lahkusite siis tsirkusest?"

Hull tegi kurva näo.

„Ja, vaadake, isa ei armasta mu kunsti." Hullu hääl muutus kavalaks sosinaks. „Ma põgenesin salaja kodust, kui tahate teada," jatkas ta. „Ma

sain vaevalt enda üles lasta võtta, kui isa juba mind leidis. Pildi kinkis ta mulle, aga tsirkusse mind ei lasknud . . . See tähendab, paar korda ma ju ikkagi üles astusin — meeldisin publikumile kangesti . . ." Narri hääl muutus kahtlevaks, ta teadis, et valetab. Tsirkust oli ta vast ainult näinud.

Horn vaikis. Hull mõjus õudselt. Nii siis, kaks ilma ka siin, mõtles Horn. Ka siingi, rahus ja külluses, näitab elu oma teist palet. Kuid tundis lohutavat kergendust: Sääl, all, väikses valges toas on ometi teine ilm.

Horn heitis pilgu hullu poole. See magas voodis selili, paksud punased huuled lahti, rida kollaseid hambaid irvili. Kuum õhk oli ta näo higiseks ja limaseks kiskunud, see oli vastik kui kollane hirmutis.

Nagu kasarmus! mõtles Horn petetult. Ta tõusis üles, kustutas tule ja heitis määrdunud diivanile. Akna taga tõusis kuu, valgustades musta metsa. Jälle tuli Hornile meele kole tee, mis käidud, öö väljas, kauge piir, mille taga ülespoodud näitasid siniseid keeli. Ning see hull, see oli kui päritud samast riigist.

Horn uinus. Keegi, keegi naeratas talle, valge, õrn, silmis imelik hell valgus. Ning ometi! mõtles Horn läbi une, ometi on päiksepaiste, lai avar sinine meri ja kohisevad pedajad. Ometi! Ja imelik mõte tuli viimasena — naljakas rahustus: ta naeratas siiski!

6.

Teisel hommikul võttis professor Thoringer avaras kabinetis, mille aken aia poole, Horni jutule.

Kabinett üllatas Horni vaikuse ja maitserikka mugavusega; raamatuiriiulid, tugitoolid, gravüürid ja teaduslikud riistad mõjusid põgenejasse kui poeem; ta ei olnud ammu enam midagi sarnast näinud, ta tundis end algusest pääle päästetuna.

Ka vanaherra Thoringer ise mõjus ootamata auväärselt, sümpaatliselt ja lugupidamist äratavalt. Ta oli Hornile veel üheks inimeseks teisest ilmast, sellest, kuhu ta pääsenud. Ja olevik tundus imena, tulevik õnnelikuna, hirmus minevik aga hakkas juba tõesti minevikuks muutuma.

Horn jutustas.

Sääl, kust ta tuli, oli teine ilm. Seda ei suuda eemalolijad küllalt selgesti mõista. Vägivald oli viimase tipuni viidud. Inimene oli orjaks tehtud, kellega mängis vägivald. Need, kellel oma esialgne isikutunne kallis, kannatasid hirmsasti. Kõik maailm näis hukkaminevat, elu oli võtnud koleda painajaliku ilme — see ei olnud enam reaalne — see oli hirmus unenägu ja ei olnud lootust, ei olnud enam usku, et ilmas on veel midagi muud. Ning võimata oli kellelgi elu võtta, elu uskuda teisiti, kui teda pääle sunniti, — see oli isiku-, vaimuorjuse viimne tipp! Inimene muutus isikuta tombuks, lihatükiks, tapaloomaks, kes sõi, tapis ise kui masin ja ootas surma. Ning ümberringi möllasid

koledused, kodusõja hirmsamad nähtused: piinatud ja tapetud perekonnad, lapsed; naised, keda kõige elajalikumal kombel vägistati. Kaagupuud, tapaplatsid olid igal pool. Haigused, taudid, nälg ja külm möllasid. Taevas oli täis tulekahjusid, inimesed käisid kaltsudes, kui varjud, kui peletised, näod hallid nagu surnutel, silmad kas rõhutud, lootusetud või täis kõige elajalikumaid, meeleheitlikumaid kirgesid, mis põlesid kui hulkuval koeral.

„Kolm viimast aastat," jutustas Horn, „ei ole ma enam korralikult süüa, pesta ega magada saanud; ma ei ole korralikult end katta ega mõtelda saanud. Viimane oli kõige hirmsam — mõte oli vägistatud, mõte oli nende koleduste tõttu sunnitud käima ühekülgset, alandatud, tagakiusatud orja teed, ning see oli kõige raskem. Mind visati ühelt väerinnalt teisele, ühelt tapaväljalt teisse. Iga üksik partei või võimumees, kes esile kerkis, luges sind, sinu liha ja verd, omaks omanduseks ja sundis kõiksuguste kõlavate hüüdsõnade nimel surema. Kuid sinu hingest, sinu vaimust, sinu üksiku isiku õigustest elada ei küsinud keegi. Sa olid ori!"

Horn jatkas:

„Kuid ometi ei kadunud minust igatsus selle teise elu järele, mis veel kusagil olema pidi, kuigi paljud, paljud seda enam ei uskunud. Vähemalt minevikust paistsid kui läbi udu tähed, mida sa kord kumardanud, paistis võimalus vaadelda elu teisest palgest, sellest, mis ligemal su hingele. Lõpuks on ju kõik elu üks, kuid astuge välja pimedusse ja vaadelge valgustatuid aknaid, mis sulle kättesaamatud, mille teed su hing käia ei saa, minge siit eemale paarisaja versta kaugusele, kus kostavad surmakarjatused, tulekahjude ragin, — ja Te mõistate, et elu küll üks võib olla, kuid et ta end mitmepalgeliselt avab. Ning ma võtsin viimase energia kokku — ma olen siin. Ma olen Teie võimuses. Ametlikult saadaks mind riik kohe üle piiri tagasi — tean Teie seadusi. Kuid see oleks mu surm. Rääkimata, et mind kui desertööri sõjakohus üles laseks puua, ei kannataks ma ise välja — ma võtaks oma elu või muutuks nõdrameelseks."

Horn nuttis ja rääkis. Ta jutt oli segane, kuid arusaadav.

Thoringer kuulas tähelepanelikult ja mõtles. Ta kandis kuldraamidega prille, mis ta silmile sügavuse ja tõsiduse andis. Ta pikad halliksminevad juuksed, mis korralikult taha kammitud, muutsid ta pää toredaks ja suureks, otsaesise kõrgeks.

„Jah, me oleme keerulises seisukorras," rääkis professor. „Kui korralik riigi alam pean ma Teitest kohe teatama. Te tulete vaimliste ja füüsiliste taudide maalt." Professor naeratas. „Kahtlemata, kui Te teisel teel siia oleksite ilmunud, kes teab, kas Te seda mõju oleksite saavutanud, mis nüüd, ja ma ei tea, mis Teiega siis oleksin teinud. Inimesi ei võeta maanteelt usalduse osalisteks. Aga Te olete nii toimetanud, et seda paremini ei saa. Ning ma tunnen inimesi ja tean, kellega mul tegemist. Lühidalt, herra Horn, avaldan

Teile usaldust ja tunnen kaasa. Mul ei saa raske olema oma tuttavate läbi Teile ametivõimudelt meie maale asumise luba muretseda ja pärast ka ametit Teie tegevuse alal. Seni palun elada minu juures ning tunda end kodus. Teie eest saab hoolitsetud, seda nõuab juba ligimese kohustus. Ning Te ei sünnita mulle mingisuguseid raskusi. Tähendab, Te olete tshellomängija?"

Horn jaatas.

„Saab väga rõõmustama Teid kuulda," ütles professor viisakalt ja tõusis toolilt. „Meie kõik siin armastame muusikat. Ligemail päevil sõitke minuga ühes linna ja ostke endale tshello. Ma laenan Teile edaspidiste sissetulekute arvetel summa tarvilikkude asjade muretsemiseks. Teie ülikond . . ." Professor heitis pilgu Horni haisevatele räbalatele.

„Esiteks peate mu poja asjadega leppima, kuigi see Teile ehk vähe piinlik on," ütles professor naeratades. „Aga ma loodan, et Teie kui endine sõjaväelane . . ."

Kõige palava tänutundmuse juures jooksis vari üle Horni näo: hullu riided pidi ta selga panema! See oli peaaegu vastikum, kui ta omad räbalad.

Kuid professor mõistis teise jahmatust. Ta otsale ilmus korts.

„Ei," ütles ta vähe põlglikult. „Nad olid Teid Joonasega ühte tuppa paigutanud. Muidugi ei saanud nad esialgu teisiti. Kuid see on ometi võimatu. Ta on sündimisest juba idioot." Professori hääl muutus erakorraliselt karedaks ja külmaks, kui ta omast pojast rääkis. „See on mu õnnetus. Ta armastab lobiseda, kiidelda ning tüütab. Siis mõtleb ta veel kõiksuguseid rumalusi välja, spioneerib kõikide jälgil ja intrigeerib. Ta on meie kõikide vits. Ainult oma kadunud abikaasa pärast, kes teda väga hoidis ja kellele ma lubaduse andsin, ei paiguta ma teda sellekohasesse asutusse."

Thoringeri nägu muutus pilviseks. Horn ei imestanud siiski ta erakorralist külmust narri vastu. Kahtlemata, mõtles ta, kellele võib ta meeldida või armas olla?

„Räägin Teile sellepärast," jatkas professor jahedalt, „et Te maja elanikuks saate ja mõnd asja peate teadma, et mitte end halvasti tunda. Me oleme Joonasega ära harjunud. Ta elab meil teatud kodukorra järele, mida ta ise tunneb. Teile kui võõrale on ta vähe võõrastav, iseäranis, et Teil närvid pärast kõike üleelatut korras ei ole ja Te puhkust tarvitate. Küll ma Joonasega Teie suhtes räägin, sest ma võin kindel olla, et ta igavuse pärast Teis kui teadmatus võõras enda vastu huvitust katsub äratada. Te saate oma toa ja riided mu teiselt pojalt, Thomaselt, — ta on notaarius, praegu linnas ja tuleb lõunaks koju."

Professori ebaloomulikult kare toon muutus jälle ühetasaseks ja rahulikuks. Ta seisis, tugev, sirge ja auväärne — tõsise kultuuriinimese eeskujuna Horni ees, kes sarnastest inimestest juba ainult unistada oli või-

rud. Ning Horn jumaldas teda peaaegu, ta peaaegu nuttis liigutuses. See oli õige elu siin — need rahulikud toad, need tukkuvad talvepuud akna taga, se vanaherra siin, teadusemees, kultuurinimene, südamlik ligimene.

Horn tänas pisarsilmil. Ka professor oli enesega rahul.

„Te olete väikese preili Judithi päevaraamatu väga huvitavaks teinud, nagu ta rääkis,“ naljatas Thoringer. „Loodame, et Te oma mänguga talle veelgi rõõmu võite valmistada — ta armastab tshellot väga.“

7.

Horn sai oma toa, pesu ja riided. Ta ajas habet ja käis vannis. Ta tundis end inimesena ja oli juba sellestki kõigest õnnelik. Ta tuba oli väike ja puhas, meeldiva tumeda tapeediga, vähese, kuid mugava mööbliga. Nurgas seisis puhta pesu ja toreda tekiga voodi.

Horn seisis tunnid kesk tuba ja maitses oma olemasolu. See oli kui uuesti sündimine. Nurgas oli väike raamaturiiul; tuba näis külaliste tarvis olevat ja raamatud lõbusad ajaviite lugemised õige mitmest vallast ja mitmes maitses; Horn tundis mõnd varem ja sõrmitses neid nüüd kui vanu kallid tuttavaid. Hornil oli püha, suurem päev kui mingi sünnipäev.

Ta seisis peegli ees ja silmitses end kaua. Viimased aastad oli temasse tuntavalt mõjunud, kuid ta oli veel noor; ta tume juuks oli veel elujõuline, ta tõmmu näo ilme endiselt individuaalne. Võõras kostüüm andis talle vähe koomilise kuju ja ta ei osanud end enam hästi korralikus riides tunda, kuid kehas tundus veel küllalt jõudu, õlad olid laiad, tumedad silmad suured ja sügavad. Elu oli veel ees ja elada oli himu, oli janu elada ilusat ja mitmekesist elu.

Horn vaatas välja. Sadas lund. Kauged põllud olid avarad, ja looklevad teed kadusid küngaste taha. Ilm oli ilus. Kogu maailm rahulik ja veetlev. Ning kusagil kaugel, sääl peaaegu tundmatuses, paukusid endiselt püssid, lõhkesid shrapnellid ja verestjooksvad tohukarva nägudega hallides räbalates inimesed lamasid, käed laiali, lumel, vaadates tarretanuil elustlahkuvail silmil kõrgesse taevasse. Kas tõesti oli see kõik nii ja kas tõesti on see ka praegu kusagil nii? Kuid ja, ja, see oli tõsiasi, Horn teadis seda väga hästi, aga ometi näis see juba, nii ruttu juba, peaaegu võimatu.

Lõuna toodi Hornile üles, kuid õhtusöögiks paluti ta alla. Kogu perekond ootas teda nähtava huvitusega. Ta oli päevakangelaseks. Rida tube oli heledasti valgustatud. Ühes professori poja Thomasega oli linnast ka tuttav ajakirjanik külla sõitnud, kellele vana Thoringer oli telefoneerinud, lubades haruldast jutuvõimalust haruldase külalisega.

Väikeses saalis söögitoa kõrval saadi kokku. Horn oli äärmiselt kohmetu ja abitu, ta ei osanud enam korralikult liikuda inimeste keskel, kuid ta oli siiski õnnelik. Ta oli kui metslane, kes sattunud kuldpuuri, mille järele alati igatsenud.

Ta vaatles tubade sisseseadet, nagu ei oleks seda iial näinud. Tundis lapselikku rõõmu soojusest, valgusest, lahketest inimnägudest oma ümber.

„Ma ei suuda kõigest veel küllalt toibuda", rääkis ta ajakirjanikule, kes teda omalt poolt-ki vaatles kui imelooma. „See kõik on kui nägemus ning võib iga minut kaduda. Kirjutage", ütles ta ajakirjanikule, „et korralageduse ja anarhhia maalt tulev metslane vaatleb rahulikke häid inimesi kui imesid, et need toredad toad on talle kui paradiis, et korralikult kaetud laud on terveks lõbustuseks."

Iseäranis võlusid Horni daamid. Ilusate naisterahvaste veetlust ligidalt tunda sõbralises ja armsas ümbruses — see oli „metslasele" juba ammu kättesaamatu. Nad olid Hornile elavateks luuletusteks, ja ta pilku nagu kisti nende riietele, kätele, igale liigutusele ja igale väiksemalegi ilustusele nende ehetes.

Kui Judith üle toa läks, kiindusid Horni silmad temasse naelutatuina. Tüdruk oli stiililine kui joonistus. Punane helmekee langes ta mustale kleidile, kaks musta juuksepatsi ehitisid neitsilikult ta kitsast kukalt ja pihta; mustad pitsid kaela ja käte ümber tegid tüdruku kahvatuse veel rohkem allakripsutatuks, veel rohkem abstraktsemaks. Tütarlaps liikus ja kõndis kui ebaloomulik olevus teisest riigist, gratsiöös, õrn, sale.

Ainult ühe korra pööris Judith Horni poole küsimisega, kas Horn minev öö küllalt hästi magas.

„Kas Te seltsiline ei tülitanud Teid liiga palju lobisemisega? Ta on ju niisugune . . ."

Ei. Horn tänas. Seltsiline olla peagi magama jäänud.

„On Teil nüüd oma tuba, herra Horn? Kuidas ta Teile meeldib?"

Horn tänas. Tuba meeldivat väga. Igatahes ei võinud vaene hulgus millestki sellesarnasest eile unistada. Ja selle eest võlgneb ta tänu iseäranis preili Judithile.

Judith naeratas ainult suuga.

„O, Teie kirjutasite nii huvitavalt. Ma uskusin Teid kohe. Ning see oli kõik nii ootamatu ja iseäralik. Kuid rohkem tänu võlgnete Te herra Thoringerile, professorile."

On see tõsi, et hr. Horn tshellomängija on? Ja? Ning keiserlikust orkestrist? Kui huvitav! Siis saab teda kena kuulda olema. Ta mängib muidugi hästi.

Horn kahtles kohmetult. Sõda on temasse halvasti mõjunud. Kes teab, kas ta mänguriista enam kättegi oskab võtta. Kolm aastat ei ole ta tshellot enam nähagi saannd. Niipalju viletsusi.

Sellega lõppes jutt. Horn oli sellestki õnnelik.

Judithi õde, proua Ellinor, Thomas Thoringeri abikaasa, lobises aga Horniga palju ja lõbusasti. See oli noor värske valgevereline elurõõmus naisterahvas, kes kostüümis heledaid toone armastas ja end kallilt ehtis. Ta istus oma mehe kõrval, kes rohkem vaikis ja mõtles. Ta nähtavasti armastas oma meest väga, olles ta vastu silmatorkavalt õrn, kui suure lapse vastu.

Thomas Thoringer aga istus ja mõtles. See oli kõrge kasvuga tugev mees, usaldustäratav ja lihtne. Mille üle ta mõttes oli, jäi Hornile mõistatuseks. Olid need äriasjad või lihtsalt iseloomu omadused — Horn ei hakanud selle üle pääd murdma. Ta nägi ainult, et notaariuski oma naise õrnusele südamlikult vastas. Nad istusid kahekeski kõrvuti kui kaks suurt last ja pigistasid tihti õrnalt üksteise käsi — üks kõnerikkas ja lõbus, teine tõsine, tagasihoidlik.

Õhtust söödi samas toas, mille akent Horn alles kakskümmend neli tundi tagasi oli varitsenud. Ta rääkis sellest ajakirjanikule. Kõik kuulasid huvitusega. „Missugune kontrast!" hüüdis Horn, joodud klaasist veinist harjumatult äritatud. „Sääl valgustatud akende taga on koguni teine elu, kui see siin, teispool aknaid, oo, kui suur, kui suur on kuristik selle kahe elupalge vahel!"

Pooleldi joobnud kallist punasest veinist, soojadest säravatest tubadest ja sõbralikkudest inimestest tõusis Horn õhtusöögi järele oma tuppa.

Korridoris kohtas ta hullu. Selle kollakas nägu oli nüüd jonnakalt ja sunnitult alla pöördud; narr katsus endale ükskõikset ja iseseisvat ilmet võtta; nähtavasti oli professor temaga ju rääkinud — ta pidi Hornist lugu pidama — see ei meeldinud talle. Ta viltuvaatvais silmis oli allarõhutu kihvtine sallimatus.

„Õhtust, herra keiserlik tshellomängija, hihihi!" hüüdis ta Hornile familjaarselt, püüdes demonstreerida ametlikku külma tutvust. „Kuidas end tunnete?"

„Tänan, väga hästi," vastas Horn, et rutem mööda peaseda. Hull tuletas ikka meele kasarmut ja rühmaülemat.

„Ma ei saanud tulla õhtusöögile", jatkas narr (ta sõi omas toas, teda ei lastud lauda), „mul oli omas toas tööd, mida võimata pooleli jätta. Noh, kuidas meeldis meie rahvas?"

„Väga, väga hääd inimesed," ütles Horn ruttu treppi tõustes.

„Iseäranis preili Judith, eks, hihihi, hihihihi?" naeris hull pikalt ja kihvtiselt.

Horn vaatas tagasi: Narri näol oli saatanlik grimass, pilkelik ja häbematu. See nägu tuletas nii elavalt meele maad, kust Horn tulnud, see oli nagu pärit Horni koledast minevikust.

Ja Horn pidi veel kord mõtlema: siingipool valgustatuid aknaid ei olnud ometi kõik valge.

8.

Horn oli õnnelik.

Ta istus päevad oma akna taga, luges, mõtles, unistas. Ta eluraamat oli pöörnud teise lehekülje, elu teise palge.

Olid mahedad vaiksed talveilmad. Pikkamisi liugles hallist taevast lumi, kattis valgeid välju. Puud akende taga tukkusid, kogu maailm naeratas läbi une ja ootas midagi. Harva, harva viskas eksiv tuulekeer langvad räitsakad segi, liigutas vaikivate puie oksi. Ja kõik ilm nagu helises siis, unistustest ja lubadustest. Igal pool oli õnn.

Õhtuti kõndis Horn pargis. Eemal kumas linn, kuhu Horn varsti asuma pidi, suur ja veetlev, kus elasid huvitavad ja õnnelikud inimesed.

Pargi vanade pärnade ja tammede jämedad tüved ümbritsesid Horni kui sammastik, kui hämara kiriku kolonnid. Puie okste vahelt sadas lumeräitsakaid, puud hingasid vaikust ja rahu. Maailm rääkis igaviku ilusamat keelt. Kõbinal kukkusid lumetükid okstelt Horni mütsile. Öö oli hall ja tasane kui vaikne meri ja kohises vaikusest.

Horn mõtles. Ta hakkab uuesti mängima, ta tahab veel paremini mängida, kui iial enne, tahab üksi üles astuda ja kuulsaks saada. Miks mitte? Tal on annet, ja tarvis on ainult püüda. Ta reisib. Ta käib läbi kauged maad ja toredad linnad. Elul ei ole sääl aimugi sellest palgest, mille Horn maha jätnud, ei ole aimu poodavate kannatajate viimastest viugerdustest. Ehk kui ja — Hornil ei ole sellega enam midagi asja.

Horn käib hiilgavatel kontsertidel. Suvel asub ta mere ääres ning meri on hall, lai ja mõõtmatu. Mere ääres on Judith. . .

Horn seisis aia puie all vastu valgustatud maja ja unistas. Kord seisis ta ka nii, kuid see oli teine Horn, see oli teine elu.

Judith . . . Ta silmad on endiselt suured ja tumedad kui mustad mered, kui talveöö taevas, kus põhjatus sügavuses vilkumas ja kustumas heledad tähed. Ta on mõttes, kurb. Millest on kurb see väike laiali lahti olevate musta roosi taoliste silmiga sfinks, kes nii stiililiselt kannab oma väikest egiptlase pääkest? Ta on melanhhoolne. Horniga räägib ta sama vähe, kui teistegagi. Kuid ta ei põlga Horni. Ning kes teab? . . .

Suurtes ringides käis Horn ümber valgustatud akende, kus oli nüüd ka osake tema elust. Ta oli teise riiki vastu võetud, kõik elu ta ümber oli teine.

Ainult hull oli tumedaks plekiks sel heledal foonil. Ta vihkas Horni, nagu kõiki teisigi, kes tema sarnased ei olnud ja teda ei sallinud. Ta luusis igal pool, luuras ja varitses kõikide teguviisi ja puutus Horniga alati ootamata kokku. Kui ta Horni nägi õnneliku näoga minevat või tulevat, kõlas ta kihvtine naer veel kaua kunstniku kõrvus. Ta vaatas nüüd Horni otsa häbematus

pilkes, põlguses ja halvakspanemises. Ning Horn, kes seda arvas tulevat narri lihtsast kadedusest, pidi ometi tihti mõtlema, et hullu ülalpidamises mingi teadlik tagamõte oli. Kuid Horn arvas seda halvakspanekut tulevat tema abitarvitamise seisukorrast, mis narri lugupidamist muidugi juhtida võis.

„Te olete nüüd suur herra," hirvitas hull, kui kusagil äkki Horniga silm silma vastu juhtus. Ta teadis, et Horn professorile kaebama ei lähe, ja tarvitas juhust sapi välja kallamiseks.

„Te olete nüüd väga tähtis, hihihi, herra keiserlik mängija, ja ei pane tähtsuseta tsirkuse atleeti enam tähelegi. Kuid," hull ajas rinna ette, „nii mõnedki asjad on ilmas teisiti, kui arvavad mõned sõjapõgenejad, hihihi, hihihihi!"

„Kõik on Teile siin väga ilus," jatkas hull, „kõik on väga hääd, ausad ja ilusad . . . Ning sellepärast põlgate Te Joonas Thoringeri. Ta olevat kuri ja halb, vastik inimene. Hehe, kunstniku herra, Joonas ei ole sugugi halvem kui teised, kuigi teda ühes teistega sööma ei lasta, kuigi teda saali ei kutsuta, kui Te sääl lõbutsete . . . Hihihi! Joonas võib veel teist kõige parem ja ausam olla."

Horn kehitas õlgu ja läks minema. Ta ei sallinud hullu. Hull aga naeris talle järele otsegu näeks Horni läbi ja läbi.

Horn käis linnas ja ostis tshello. Päevad kulusid nüüd mängus. See, mis väljaspool valgustatuid aknaid, jäi kaugele ja paistis veel kui peeglis. Horngi hakkas juba nägema oma minevikku, kui koleduste teaatrit, millest miljonid inimesed loevad ja kuulevad, kuid mis mõjub läbi kauguste ainult kui loetud ajalehe veerg ja millel reaalse eluga ei näi kokkupuudet olevat.

Endiselt seisid akna taga lume hämaruses uinuvad puud, endiselt langes lumerätsakaid kui närbunud lehti, ning läbi hämara talve nukruse kostis tshello nukker igatsus.

Horn kordas vanu armsaid viise. Käed olid kangemaks jäänud, sõrmed vähem paendlikuks, kuid Horni energial kadus see pea.

Alles mõne päeva pärast usaldas Horn teiste ees mängida. Thoringerid ootasid seda huvitusega ja olid seks juhuseks külalisi kutsunud. Teiste hulgas ka tuntud muusikaarvustaja, kelle ees Horn tõsist hirmu tundis.

Daamid olid valgetes kleitides. Ka preili Judith. Ta mustad juuksed olid nüüd peaaegu sinkjad, silmad sügavamad kui harilikult. Horn nägi ainult teda. Ja ainult talle otsustas Horn mängida.

Mäng algas kohmetult, kuid muutus peagi kindlamaks ja Horn vajus endasse. Ta silmad särasid, käed omandasid väleduse ja jõu. Viis oli alguses melanhhoolne ja nukker. Kõlasid üksikud valu ja meeleheite hüüded. Siis tuli rahu ja tasadus jälle tagasi. Horn mängis saateta. Kõik kuulasid vaikselt. Judith oli pää käe najale toetanud, ta silmad oli Horni poole pöördud, kuid viibisid kaugel.

Hääled said kirglikumaks. Horn igatses; ta rääkis omast armastusest, elujanust. Ta tänulik süda värises inimeste häädusest, sõbralikkusest, osavõttest.

Kuid Judith, Judith . . . Horn nägi teda läbi mängu kui ääretu kauget, kuigi ta istus säälsamas Horni ees. Ta kadus ja kõndis Horni igatsustes, sääl, kuhu pöördud mängija silmad. Tema päralt oli Horni maailm.

„Väga, väga kena!" ütles tuntud muusikaarvustaja, kui Horn kõikide täielikus vaikuses lõpetas. „Teil on väga omapärane käsitusviis. Alguses arvasin, et Te midagi oma mängite, nii tundmatu oli see mulle. Kuid pärast sain aru, et see on Glinka. Te soovite end täiendada, et üksikult üles astuda? Väga, väga õnnelik mõte. Teil on eeldusi. Võin kõigest südamest õnne soovida!"

Proua Ellinor plaksutas käsi kui lõbus õnnelik laps.

„Midagi suurepärast, herra Horn!" sädistas ta, särades heledas kleidis. „See on ometi nii hää, hr. Horn, et Te sinna rumalale hirmu ja õuduse maale ei jäänud. Teist oleks tõsiselt kahju olnud. . ."

Ka vana professor Thoringer oli liigutatud.

„Võin Teist uhke olla, hr. Horn!" ütles ta, „et Teile kasulik olen saanud olla. Teis oleks palju kaduma läinud!"

Horn tänas kõiki suures liigutuses, kuid ta silmad otsisid Judithi. Ning sellegi silmis helki leides oli ta õnnelik.

9.

Kord öösel tuli Horn hiljem kui muidu harilikult jalutuskäigult. Ta peatas nagu ikka Judithi akna taga, ja need minutid olid saanud talle kõige armsamaiks ta päevadest. Õieti see aken saatis teda tundide kaupa öös, vedas ringi kui hele sümbool ja tõmbas jälle pikkadel ringkäikudel tagasi. See oli kui valgustatud templi uks, mille taga asus Horni jumalanna — Egiptuse sfinksipääga Jsida.

Horn seisatas ja mõtles. Hele aken oli kui elav olevus, mis vahemeheks pimeduse ja valguse vahel, kui hele silm, mis vaatas kahte ilma — siiapoole ja sinnapoole valgust. Ning sääl, seespool valgust, liikus Horni valguse jumalanna, kelle paistel hakanud kujunema nüüd Horni elu. Mis ta tegi? Luges, kirjutas? Või istus omas harilikus sfinksi poosis ja mõtles? Millest? Kas ka Hornist? Võib olla.

Horn sules silmad ja kujutles teda endale nii, nagu ta teda küll näinud. Ta on üksainus igatsus, üksainus ihke tundmatu järele. See, mis ta ümber, ei rahulda teda. Vaevalt, vaevalt räägib ta kellegagi paar sõna. Ning on siis kaugel iseendast ja omist sõnust. Kuid Horn mõistab ta igatsust, tunneb ta unistusi.

Horn kujutles teda, kuidas ta ehk lamab sohval käsipõsili, tummad silmad liikumata tardund valgusse, tumepunased huuled vähe jõuetult avatud, väike habras keha valge ja õrn kui lill.

„Väike liilia", sosistas Horn tummalt, kinniseil silmil. „Väike valge süütu liilia — armastan sind, armastan, armastan, armastan! Sind, mu unistust, sind, mu päästjat, sind ainust, ainust ilusat mu elus! Ees on nii palju — ja see oled sina. Puudutada huultega su jumalikku otsaesist, suudelda su väikesi valgeid sõrmi, kus neitsilikult erineb kitsas sõrmus. Ah, kunagi, kunagi pead sa mõistma, kuidas sind armastan ja kuidas su hääks kõik teha tahan, et maa ja taevas oleksid sulle täis õnnelikke imesid ja su igatsused tuleksid tagasi su südame, tuues kõikide unistuste vaikist rahuldust sinus eneses — ja minus"...

Horn sattus kui joovastusse. Ta süda põles. Veri kihises ta soontes. Ta huuled tundusid kuivad, silmad laienesid akna kollakas valguses. Ta astus paar sammu akna poole, et peotäit lund võtta ja vastu kuumavat palet suruda.

Kumardades nägi ta kardina äärest, mis korratult maha jooksnud, lõike toa alumistest seintest. Ta süda hakkas äkki pööraselt peksma. Nagu tehes mingit uimastavalt veetlevat kuritööd, ligines ta aknale ja vaatas sisse.

Laual oli lahtine päevaraamat. Seesama, mis päästis Horni elu. Horn tundis teda köitest. Nurgas diivanil olid riided segamini pillutud. Sääl lebas Judithi jumalik must kleit, nagu selgi õhtul, kui Horn tungis siia tuppa.

Teises nurgas oli voodi. Horn piilus läbi prao, tundes piinavat alatust, mida korda saadab, kuid nõrk vastupanema oma südame tugevatele tagantsundivatele hoopidele. Voodile langes vari. Horn ei tabanud esiteks midagi selgesti. Kuid korraga nägi ta midagi liigahtuvat. Miski suur, valge, karvane pöördus kõrvale ja selle alt vabanes tütruku pää. Isida jumalik sfinksipää vabanes — Horn vaatas ja tarretas, ta silmi ees läks kõik pimedaks, ta silmi ees keerlesid kuristikud, taevad läksid raksatades puruks. See oli narri valge karvane pääluu — näe, ta sirutas voodist omi pikki jalgu ja tõusis üles. Tüdruk jäi rahulikult lamama.

Horn hoidis värisedes akna tulbast kinni. Üks minut oli ta silmist ja mõistusest pime. Ta tundis ainult, et kõik ümber purunes ja tal põhja ei olnud jalge all. Siis tuli mõistus meeltesse tagasi, kuid kõik on juba teine.

Endiselt seisis mees valgustatud akende taga, kuid elu kaleidoskoop oli pöörnud ta silmi ette juba uue nurga. Ja see tuli nii äkki, nii ootamata, et mõjus kui ebaloomulik, põrgulik fookus.

Kuid see ei olnud fookus, see oli elu. Ning Horn mõistis seda niisama äkki, kui äkki kõik muutus. Elu oli pöörnud teise vaateakna ning nõudis vaatlejalt uut orientatsiooni.

Horn seisis ja vaatas kibedalt naeratava suuga oma ette. Liig palju õnne! Liig palju usku! mõtles ta ääretu pettumusega. Elu ei ole olemaski, on ainult ta tuhandepalgeline pää, ning sinu õnnetus seisab selles, et sa selle tõe unustanud oled. Inimesed on ainult sinu ettekujutused, ning sinu ettekujutus võib sind petta, kui elul end petta lased.

Horn naeratas mõrudalt. Liig suur õnnetus tõi liig suure õnne. Oled sina selles süüdi? Kuid nagu näha ei ole õnn ega õnnetus absoluutne. Halb, kui sa liig suure õnnetuse tõttu liig suurt õnne uskuma hakkad.

Horn liikus küüruvajunult jalgteed mööda ning naeris iseenda üle. Narr! narr! kordas ta ja mõtles: kumb on teist suurem — sina, või see sääl sees?

Maja nurga juures seisis keegi. Horn astus ligemale. See oli hull. Ta seisis ja jahutas end. Tal oli palav. O ja, ta tuba oli ju alati köetud kui saun.

„Jahutate, herra tsirkuse atleet?" küsis Horn irooniliselt.

Hull aimas Horni hääles midagi uut. Ta sai kahtlaseks ja ei naernud.

„Jahutan, herra mängija", vastas ta ja uuris loomalikus tarkuses Horni ilmet. „Kas tulite jalutuskäigult? Vahtisite preili Judithi akend, hihihi?"

Hull ei jõudnud oma sarkasmi isegi ettevaatuses tagasi hoida.

„Lontrus!" pomises Horn vihaselt. „On professor ära sõitnud?"

Hull näis äkki midagi mõtlevat.

„Professor?" küsis ta. „Hihihi! Professor on kodus".

Ning nähes, et Horn maja poole liigub, jatkas:

„Kuid professor, hihihi, professor ei ole ka kodus".

„Pea suu, narr!" hüüdis Horn jälle ja sammus edasi.

Kuid hull jooksis järele ja haaras mineja õlast kinni. Ta näol oli saatanlik grimass, ta silmad hiilgasid kuratlikus kahjurõõmus.

„Tulge vaadake oma professori, hihihi!" kähistas ta Hornile kihvtiselt palge. „Tulge vaadake oma häätegijat, hihihi, hihihihi!"

Hull naeris kui luksuv metsloom — tasa, sala, ähvardavalt.

Horn jäi kohmetult seisma. Ta aimas paha. „Tulge, tulge!" kihistas hull, kuna ta nägu hiilgas kättemaksust ja tigedusest.

Horn läks poolenisti inerdilt. Hull viis ta väiksele rõdule maja kaugemas nurgas ja ronis käsipuule.

„Siin on professor!" kähistas ta. „Vaadake, vaadake, hr. Horn, ärge kartke. Mu isa on tark mees, väga tark mees. Hihihi!"

Horn vaatas vastu tahtmist — ta aimas juba tõtt:

Sees istus auväärne professor Thoringer oma pojanaise seltsis. Mõlemad olid ööriietes ja nähtavasti lõbusas tujus. Paar veiniklaasi oli pooleldi tühjendamata. Ellinor, jumalik vallatu laps, istus oma äia põlvedel, rinnad paljad, ja keerutas vanaherra pikki auväärt vurre.

Hull kihistas kui kurat. Ta oli Horni kaudu kõigile oma alanduse kätte maksnud. Ning ta võis õigusega naerda. Iseäranis aga Horni üle.

„Mis siis!“ mõtles Horn veel rohkem kokkuvajunult maantee poole sammudes, kuna hullu kile naer teda saatis. „Narril on õigus naerda. Ta pole tõesti teistest halvem . . .“

Tee viis Horni majast, nagu mõni nädal tagasi majale ligistas. Kuid valgustatud akende taga ei olnud enam midagi huvitavat. Aga ka väljaspool valgustatuid aknaid oli kõik ühetooniline ning hall.

Horni süda oli rahulik. Ta sammus kindlas tahtmises esimese valgustatud akna taga koputada ja sisselaskmist paluda, kuid sisse astub ta teise inimesena.

Peagi mattis öö ta jäljed.

Henrik Wisnapuu

Kolm poeesi

Uue ilma wasarad

Kõmiseden wasarad
Alasitel taowad.
Wasar tao! wasar löö!

Ahwardaden waowad
Raudsed raskeд wasarad.
Wasar wao! wasar löö!

* * *

Hammasratta pidemed
Terasesse purewad.
Hammas pure! hammas söö!

Ragiseden purewad
Terastange igemed.
Ige pure! ige söö!

Ikka wõõrad igemed
Aplalt sööwad, purewad!
Ige pure! ige söö!

Uue ilma wasarad
kõmiseden taowad.
Wasar tao! wasar löö!

Paastukuu 1919

Poeet ja tsaar

Suur kallisnahkade ja nisu tsaar,
Würst minu kodumaa,
Tsaar Wenemaa,
Su mälestusele sen köiten rida paar.

Hääsüdamliku rahwa käskja hää,
Wäe, wägiwalla man
Suur kurb türann,
Su oma rahwas raius sinu pää.

Üks sõgeduse wõrdlus: sa ja ma!
Jah, lillesid kui sa
Ja naisi ka,
Nii armastan ma lillesid kui sa.

Sul jumalast sai kanda raske kroon,
Sa wastu tahtmist tsaar.
Ma sulle paar,
Nii samuti ma ahastan ja loon.

Sul määrat oli lunastaja surm,
Maa andis hinnaks sind.
Mis ootab mind?
Kas ka mind ohwriks nõuab kodunurm!

Palwe kallil ajal

Kristus, Jumala tall, õnnista meid,
Õnnisten käed me üle laota,
Kergita südameid.
Surnute silmad kinni waota.
Kristus, kes ristipood, õnnista neid.

Kristus, Maaria poeg, juhata meid.
Juhaten kättpidi kõiki taluta,
Julgusta südameid.
Sureda lase kõigil waluta.
Kristus, kes sinuga, ülenda neid.

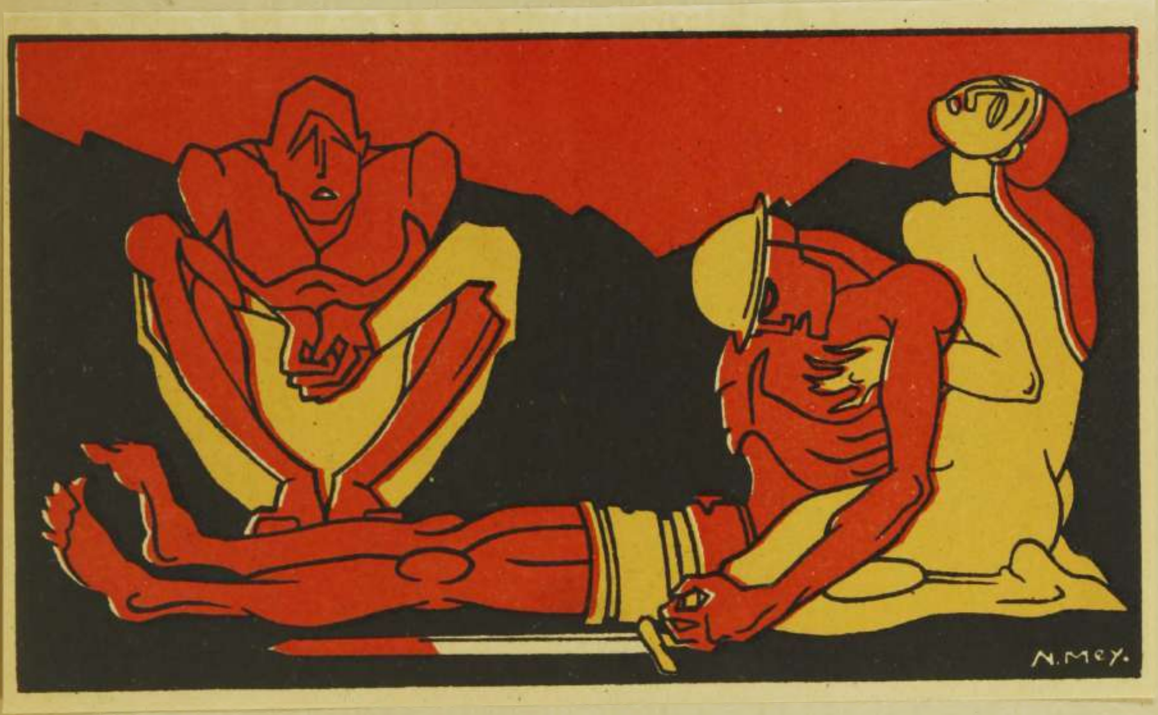
Kristus, isata laps, lohuta meid.
Orwud sind ikewad, hoorad küsiwad,
Jahuta südameid.
Suured, wägewad ikka püsiwad.
Kristus, kes nõrgad, toeta neid.

Kristus, puusepa poeg, õpeta meid.
Mässaten tapame, werre upume,
Selgita südameid.
Teekiden, sõjun, walun kupume.
Kristus, kes jõledad, waikseks tee neid.

Kristus, kannatai, wii ise meid!
Murdsime lahti su koja wärawad,
Pühitse südameid.
Hõisake! waata, kuidas särawad,
Kristus, su koja wõlwide alused.

Kristus, Jumala tall, õnnista meid,
Õnnisten käed me üle laota,
Kergita südameid.
Surnute silmad kinni waota.
Kristus, kes tõusnud taas, taluta meid.

Talikuu 1919

N. Mey.

Henrik Visnapuu

VABASTUSE SÕDA JA LOOMING

KIRJANIKKUDE RINGREISIL ETTEKANNET KÕNE

1

Minu rahvas ja minu mereäärne kodumaa! Ja sina, põllur, ja sina, tööline, ja sina, kalur, ja sina, merimees, ja sina, meriveesilmadega armas tütarlaps, kes sa oled helge kui kauge meri sireliten ja jasmiiniden ranndadega — luba, et poeet, kes on võlutuna oma pää mahapannud sinu mere randa, kütkestab su tähelpanu mõneks minutiks, jutusten sulle mõtiskelust, mis ta on pidand, käien sinu mere randa.

Luba, et poeet jagab sinuga omi mõtteid, mis ta on mõtelnd omast kunstist ja omast kodumaast sellel suurel pööripäeval.

Vaata, meri on nagu hall häll, vaikne ja hääletu.

Vaata, meri on tumesinine, täis heledaid vöid ja kõneleb rannan kustumata kõnelusega.

Vaata, meri on valgeharjaline ja mühiseb.

Vaata, meri on kui suur tulekahju, meri põleb, meri on verrev, päike veereb tuhka.

Kõigi aegu poeedid on oma hinge ja oma kunsti võrrelnd merega, selle vägeva ja suurega, selle rahutu ja muutlikuga ja ometi igavesti muutmatuga.

Seepärast armastabki poeet merd nagu sina, kalur ja merimees, ja sina, tütarlaps meriveesilmadega.

Ja seepärast loodabki poeet, et rahwas, kelle maad piirab vesi kolmest küljest, teda mõistab, kui ta talle kõneleb sellest, missugusen vahekorran on praeguse aja rahva vabastuse sõda ja looming, s. o., kõik, mis on loova vaimu sünnituse tagajärg kirjandusen, kunstin ja muusikan.

2

Kõige päält tahan ma selgita meie vabastuse sõja mõistet ja kindlaks teha selle sisu.

Siis tahan ma näidata, missugune tähtsus on vabastuse sõjal kirjanduse ja kunsti arenemisen ja missugused on vabastuse sõja ja loomingu suhted.

Selle järele tahan ma käsita küsimust, missugusen vahekorran on looming ja klass, ning klassi diktatuur.

Need on kolm punkti, mis on tõusnud küsimustena, mõelden kirjanduse ja kunsti üle neil meie rahva suurimal ja ilusamail vabaduse heitluse silmapilgel.

3

Meie aja tunnus on kahekordne heitlus. Mingisugune luupainaja valvas meie rahva und. Hääletu kisendus kaikus ajuti, ja jälle surma vaikus. Mingisugune lõpu aimus nende südamen, kellele oli ant osaks kajasta rahva salajamat südametukset ja avalda sügavamate läbielamiste kogumuljet.

Mingisugune nõidus, mingisugune meeletu raskus ja sund rõhus rahvast ja prantsatas mullale tagasi nendegi tiivalennu, kes tõusid uhkele üksikulle lennule kesk tinast vaikivat lagendikku.

Teie olete olnud pimedad, kui teie ei ole näind selle tõusu kokkulangemist meie vaimuelun, teie olete olnud kurdid, kui teie ei ole kuulnud karjatusi meie kirjandusen ja kunstin, kui teie ei ole mõistnud määratsusi nenden.

Hääbumisele ja pikaldasele suremisele pühendamise tunne on valdand juba aastate eest meie tõu loomisvõime edustajaid kirjanikke ja kuustnikke.

Meie rahva elujõgi oli sattund möödapääsmatult sohu.

Jõesäng kadus, veed algasid valguma sohu laiali. Siin-sääl nähti veel ingitsema niresid, siin-sääl nähti veel välgatama selget vett, kuid ähvardus varsti sellegi kamardumine. Een seisis igavesti korisev soo mädanevate mülgastega.

Küll lõid kohati lokkama soolilled kohutavan iludusen, kuid need olid siiski soolilled punaste ja verevate õilmetega.

Suur kärsitus, pakitsus, kisendus, appihüüd, meeleheit, mäss ja mõnitus meie kirjandusen ja kunstin oli tingit nendest ebaloomulikkudest oludest, oli tingit rahva elujõe sohu sattumisest.

Kui teie seda ei ole tunnud, kui teie seda ei ole mõistnud, siis ei ole teie palju tunnud ja palju mõistnud.

Kuhu mujale mattus Gustav Suits'i nooruse vägev paatos? Mis saotas tema Elu tule? Ma küsin veel? Mis inspireeris talle „Tuulemaa“? Kes ütles talle valusad sõnad „Tuulemaast“? Kes õudselt sosistas talle „Luupainaja“ viise.

„Ära kaua kuula mees.
See on hädaohtlik lugu,
Oled ise seda sugu.
See on kodu sinu ees.“

Ma küsin ikka veel? Võite mulle vastata?

Millest Grünthali raske melankoolia? Millest Visnapuu peksmine ja ahastus enesen siia ja sinna, millest alistus ja allaheit saatuselle „Amorese“ viimseil lehekülgil?

Ma küsin ikka? Vastake, millest on tulnd Marie Underi eneseunustamise katse maitsemise ja kire ekstaasin.

Ja Semper ja Barbarus ja Oks?

Ja Oks oman jumalikun mõnituse ja vihkamise ekstaasin?
On see kõik laenat ja võõrsilt kannet? Ei?
Kõik on oma, kõik on siin, kõik on siit.
See on kodu meie ees.

Juba aastate eest oli meile selge. Meie rahva olemise piirid on kitsaks jäänd sellele sisule, mis ta peab enesen mahutama. Rahvuspoliitiline ja majanduslik seisukord oli sarnane, et kui see ei muutu, siis on allaminek, rahva loomisjõudude pikaldane hävinemine silmaga nähtav.

Ühesõnaga, see vorm, millesse meie rahva loomisjõud oli kokku surut, oli vastavalle sisule väike.

Embkumb, kas pidi purunema vorm või kõdunema sisu. Ja viimast oli karta.

Et see mitte nüüd, mil meie vana vormi purunemist omi silmiga näeme, meile tagant järele selgeks pole saanud, selle tõenduseks olgu F. Tuglase kirjutus „Kriitiline intermezzo“ 1916 aasta „Tallinna kajan“, kus ta samalaadilisi tõeksvõtteid ette toob.

Tunnistame nüüd ka teisi tõsiasju ilma, et neid pikemalt põhjendama hakkaksime.

Looming on tingit oman lõpulislõpulikkusen kogu rahvast ja on oman sügavussügavusen teatava tõu salapäraste jõudude avaldus.

See on esiteks. Ja teiseks on see nõnda.

Ainult vaba rahvas, kes oma saatust ise määrab, loob kunstin ja kirjandusen suurt ja lõpulikult väärtuslikku.

Muu jutt on ainult jutt. Seda näitavad kõik surut ja iseseisvad väikerahvad.

Need kaks tõsiasja määrasid juba enne revolutsiooni kirjanikkude ja kunstnikkude seisukoha meie rahva poliitilise ja majandusliku olukorra vastu.

Et kunstiline loomine on tingit rahvast ja selle politilisühiskondlikust olust, siis on arusaadav, et kirjanikud — kunstnikud juba loomusunniliselt on kõige tundlikumalt huvitet meie rahva vabaduse ja iseseisvuse heitlusest, visaten igale poole rahuldamatuse tulitunglaid inimeste südamesse.

Võitlus rahva vabaduse ja iseseisvuse eest on saand seega kirjanikkude ja kunstnikkude juures võitluseks olemasolu eest loomingu nimel.

Ja nad on esimestena haarand sõjariistad, et seda teosta, kaoten see juures eneste keskelt sarnased anderikkad kaaslased nagu Balder Tomasbergi ja Lukk'i.

Kirjanikkudel ja kunstnikkudel on rahvast vaja ja rahval on kirjanikke ja kunstnikke kui oma loomisjõu avaldajaid tarvis.

Kuid rahva iseseisvus ja rahva vabadus ei teosta veel loomingu vabadust. Tarvis on veel isiku vabadust ühiskonnan.

Rahvas võib olla iseseisev ja vaba võõraist rahvaist, kuid isik on alles ravvan.

Ka isik peab vabaks saama, muidu on rahva vabadus hädaohun.

Ja meie ajatunnus ongi kahekordne heitlus. See on heitlus rahva ja isiku vabaduse pärast, see ongi meie vabastuse sõja kahekordne mõte ja selle sisu.

Rahva vabaduse teostab iseseisvaks saamine isiku vabaduse — revolutsioon.

Et meie rahvas senni majanduslikult ja poliitiliselt peaaegu ainsana rõhutuna klassina esines, siis on meie vabastuse sõjan isiku vabaduse ja rahva vabaduse võitlus tihti ühte langend, lähemalt vaadelduna ei ole neid kahte momenti siiski raske lahus hoida, olgugi. et ühel silmapilgul üks ja teisel silmapilgul teine moment esile tungib,

Tõsine kirjanik-kunstnik on oma loomu poolest juba revolutsiooniline. Sest välja minnen on kirjanikud-kunstnikud alati revolutsiooni kui isiku vabastuse võitluse pääle sümpaatiaga vaadand, kui nad sellest mitte ise osa ei ole võtnud, sest kunst on iseenesen piiramatu vabadus ja isiku vabadus on üks põhitingimistest, et kirjanik kirjanik ja kunstnik kunstnik saab olla.

Ärge imestage seepärast, kui teie kõige maade suuri kirjanikke ja kunstnikke punast revolutsiooni lippu keeruten revolutsioonilise intelligentsi ja proletariaadi eenotsan barrikaatidelle näete torvavat.

Mitte juhus ei ole see, et meil Tuglas kümme aastat maapaon pidi elama revolutsiooni verise lipu pärast.

Mitte juhus ei ole, et Suits ja Semper sotsialistide revolutsionääride keskel istuvad.

Heitlus isiku vabastuse pärast on heitlus loomingu vabaduse pärast, sen suhten langevad revolutsioonilise intelligentsi ja proletariaadi ning kirjanikkude-kunstnikkude teed ühte ja nad käivad seda sõbralikun käsi-käen, kunni revolutsioonilise proletariaadi võitlus mitte vulguse mässuks ei osatu, siis lähevad nende teed halastamatult lahku.

On nii, et ainult iseseisev ja vaba rahvas suurt ja jäädvat loob, siis on selge kirjaniku seisukoht rahva vabastuse sõjan.

Seepärast olgu tervitet suur ja püha võitlus rahva vabaduse ja iseseisvuse pärast. Rahva iseseisvus ja vabadus on ka loomingu vabadus.

4

Alaealine inimene ja alaealine rahvas ei või ilmuta kogu inimese ja kogu rahva jõudu. Ainult rahvas, kes oma saatust ise määrab, võib vaimu alal iseseisvaid suuri väärtusi luua.

Seepärast tingib rahva vabastuse sõda kirjanikkude-kunstnikkude vaidlematu poolehoiu ollen nende eluküsimuseks.

Samuti on ka kirjanikkudel-kunstnikkudel loomingu seesmise ja salajama käsu järele kindel seisukoht isiku vabaduse, pigemini klassi võitluse asjun.

Nagu juba varemalt öeld, käib kunstnik-kirjanik isiku vabastuse võitlusen revolutsioonilise intelligentsi ja proletariaadiga käsikäen, kuid kindlasti ainult nii kaua, kunni revolutsioon vulguse mässuks ei osutu. Siis algab loomingu nimel lahkuminek ja see lahkuminek saab olema sama järsk ja möödapääsmatu, nagu see on teiste sümpaatiatega ja antipaatiatega, mis loov kunstnik-kirjanik loomingu nimel enesen üle elab.

Kui kirjanik ühiskonna võitlusen vaba isiku printsiipi loomingu nimel kaitseb, siis on iga klass ning ühiseluline vorm, mis vabale loomiselle piiri tahab panna, ehk teda abinõu seisukorrale alla suruda, loomingu vastane ja seepärast kirjanikule-kunstnikule vastu võtmatu.

Kapitalistliku ilma korra pahed, mis majandusliku survena vaba loomingut rõhuvad, on meile enam-vähem tuttavad.

Tahan lõpuks peatuda üksiku klassi, pigemine partei diktatuuri ja loomingu vahekorra juuren. Et enamlus partei diktatuurina esineb tahten esita kogu tööliste klassi, siis tarvitan siia sõna enamlus.

Julgegem tunnista, et enamlus kui ideaal, mis kirjanduse-kunsti majanduslikust kauba seisukorrast tõotab välja tõsta, seega võimalden vaba ja muretut loomingut, kus enam ühtki kõrvalmõju ei ole segaman, on loomingut jaatav.

Kuid vormin, millen enamlus on end avaldand Venemaal, Ungarin ja meil, on see vaba loomingu surm. Ja nimelt selle pärast.

Praegune enamlus käsitab kunsti ja kirjandust kui klassivõitluse abinõu, alandab teda käsikuks, ja on seega vaba loomingu hukk.

Selle väite tõenduseks olgu praegune Venemaa, mille loomingust enam midagi järele pole jäänd.

Enamluse võidule pääsmine meil ja kogu harit maailman tähendaks seesugusena ajaloon ajajärku nagu see oli katoliku kiriku valitsemise ajal, mil jumala auks ära häviteti kogu vana maailma kultuur Kreeka ja Rooma kultuuriga eenotsan.

Katoliku kirik ja ristiusk tunnistas ainult kiriku kunsti ja vaimulikku kirjandust, paganate skulptuur pekseti puruks ja nende papiiruse rullid ja vasika nahad põletati ära.

Ja kui palju kulus enne aega, kui palju kulus veriseid ohvrid ja tuleriitu, kunni tuhanda aasta järele uus ärkamine ja vabanemine tuli, mil renessaansi valgusel antiik ilma suured varandused jälle maa-alustest urgastest päevavalgete toodi.

Tuletage meele, tuletage seda kõik meele.

Aeg on sarnane, et see nüüdki korduda võiks.

Nagu kirik vaimulikku kirjandust tunnistab, nii tunnistab praegune enamlus ainult klassi kirjandust, kõik muu on ära needud inimkonna ühise ilusaima paleuse pärast. Enamlus on massi hulgan sarnane usuliku liikumisega ja võtab seega ka kõik usuliku liikumise sallimattuse tunnused.

Looming aga ei tunne mingisugust piiri väljaspool ennast, seepärast oleks kirjanduse, kunsti alandamine klassi kunstiks alguseks uuele pimedalle keskajale, millele nii ruttù renessaans ei järgneks.

Ei ole teist teed kui vaba loomingu nimel võitlusesse astu igasuguse klassi kunsti vastu, olgu see surut pääle enamlise või kodanlise diktatuuri poolt. See on loojate ainuke tee.

Kirjandus ja kunst elab oma iseelu. Nenden tulevad ette revolutsioonid ja reaktsioonid oma eneste seesmiste põhjuste järele, väliste surveabinõudega neid esile kisku või takista oleks loomingu vägistamine.

Kirjaniku kohus on selle vastu välja astu.

On aga tõesti kirjanduse ajaloon silmapilke, mil uuel kirjanduslikul sugupõlvel näib olevat. võimatu läbi murda vanust kirjanduslikest traditsioonest puhtkirjanduslis-kunstiliste abinõudega. Nii seisvaks soomülkaks on muutunud vana, et enam mingit teed ei näe avada uusi niresid ning päästa uusi kirjanduslikke jõgisänge ja välgata uusi järvede vett mere poole.

Niisuguseil silmapilgel, niisuguseil kibedail meeleheite tunnel on jutlustet välispidist hävitust, on karjut purustamist endiselle.

Niisugustel aegadel on seisnud Marinetti kesk Rooma foorumi, üles tõstet vasar peon, et purusta.

Niisugustel aegadel on kuulutet muuseumid surnuaedadeks.

Jgan kirjandusen on omad niisugused silmapilgud. Ka Eestingi.

Kuid võtkem jäädvalt tunnista. Kunst on oma ette. Iga välispidine vahend on meeletus.

Millest futuristid sümboolselt rääkisid, ärgu seda teostagu klassibarbaarid ainen.

Looming olgu puutumatu ja piiramatu oman vabadusen nagu vägev meri ainult omale ürgjõule järgnev.

Kui enamlus kirjanduslikku-kunstilist loomingut tahab abinõuks teha oma diktatuuri maksma panemisel, siis on see vägivald ja vaba loomingu vägistamine.

Sama vägistamine on see, kui kodanline klass oma majandusliku surve avaldamisega kirjandust-kunsti tahab ühele või teisele poole kalluta.

Mõlemil korril on see teotav vägivald, mille vastu paneb revolutsiooniline juba iseenesen kunstnik kogu oma südame verega.

Ei miski, ei iialgi, ei iganes keegi ärgu tõkestagu vaba loomingut, ei iilagi, ei keegi ärgu katsugu vallata merd.

5

Kahekordne heitlus. Heitlus isiku vabaduse ja heitlus rahva vabaduse pärast. Missugused ilusad ja lootusrikkad ajad kirjanikkudelle ja kunstnikkudelle.

Kaua vägivallat rahvas hakkab oma elu ise juhtima, kaua vägivallat isik hakkab oma elu ise elama. Ja kõik see tuleb vaba loomingu kasuks. Kes veel peaks rohkem häädmeelt tundma selle üle kui kirjanik ja kunstnik, kes aastate viisi oma leina ja ahastusega, oma märatsemise ja rahutusega sellele suurele võitlusele teed on ette valmistand, seda tingind olles ise sest tingit.

Kirjanik ja sinu rahvas! Vaba loomingu nimel. Lehvigu uhkelt teie pääde üle isiku vabaduse verine revolutsiooni lipp, lehvigu uhkelt rahva iseseisvuse sinimustvalge lipp. Lehvigu igavesti!

Kirjanik ja sinu rahvas! Teie olete üks teisest ja teie olete üks teisele. On need kaks lippu teie üle — siis on võimalik suur ja püha looming.

Toila, lõikuskuu 8 p 19

J Barbarus

Kogust „Katastroofid"

Anarkiline poees

Minu põlgtus pistab surnuks:
    sadatuhat sõdurit, sadatuhat püssi, sadatuhat piiki
purustab pilpaiks... armutult tõukab
    wiiskümmend kuningat, wiiskümmend kuningriiki
hukatusse. Minu wiha on suurem kui
    raskekaliibrilisist haubitsaist heidet granaadid,
raksataw wälk,... rewolutsiooniline mass, kes
    kõrgele tõstnud punased mässuplakaadid
kuulide wihmas... Oot', oot'! mu needmine
    ajab end sirgeks ja kargab kui lõwi
rööwitud miljonite kallale
    kappesse peidet... pääseb weel rahamehist mõni?
Ei, Ei!... nälginud tööliste pilgud kui
    lendawad tulimaod puuriwad läbi bankiirid,...
Põgenege, inimeste seast
    wabrikandid, angeldajad, ärimehed, teised wampiirid,
sest teie kardate surma ja
    hoiate kramplikult kinni elust, kui ämblikud nöörist,
mis teid wõrguga seob, kus
    piineldes wisklewad kärpsed ja ootawad wärisedes söömist.

Läbi te pidu ja pulm, pastorid,
kiriksandid! Kogudused määratsewad; rahutud karjad
heidutand karjased. Maaga tasa
on tehtud trotsiwate kirikute harjad, —
jesuiitliku inimese armastuse asemele istu-
takse waremeile uus altruism — uued sakramendid,
ahastuses sünniwad uuendajad
kujunewad kannates nägematud märtrid — talendid...
. . . .
. . . .

Minu põlgtus pistab surnuks:
sadatuhat sõdurit, sadatuhat püssi, sadatuhat piiki
purustab pilpaiks... armutult tõukab
wiiskümmend kuningat, wiiskümmend kuningriiki
hukatusse...

Triumf

See oleneb kõik meist, et langemas on rusuks
maailm, kõik walitsused, riigid, wanad wormid,
et inimeste merel lahti pääsnud tormid, —
anarkia kui tõuk maakera kõntsa sööb,
mass südametes kõrgeid laineid lööb,...
saand uuestsünd meil sakramendiks — usuks.

See oleneb kõik meist, et ilm on wisat tulle,
aeg wiinud wõitlusse me närwid, aju, meeled,
aeg süütnud põlema me silmad. Kiitwad keeled
uut elu, millest tursund trottuaarid,
taas kisendawad kõrid kui fanfaarid...
Täis uulits pidulisi — joowastuses hulle.

See oleneb kõik meist... ent sirutage lisaks
käed nälgind kramplikud — täis purustust ja wiha,
Kõik, kes te sopas sündind, mudas kaswand liha,
nüüd jookske alewitest kokku — igast külast,
te üle karjuge mortiire õudsest mürast,
kõik hääled ühendage rõõmsaks wõidukisaks!...

Uuestsünd I

Mina olen mitmes tules,
armus, wihas, rõõmus, mures
põlend tuhaks, — kantud tuulde,
märtri põrmu, naine, suudle
tuleriidal!... tuhat tormi
ainult muutnud on mu wormi.
Karik uuest täis on walat,
ei mu arm weel pole jagat:
süda uuest sünnib — õõgub,
uuest armust joobub — lõõgub...

Uuestsünd 2

Eest ära korjused, eest rõõmud, mured wanad,
eest ahastused, kannatused, kõik
eleegilised muusad — loks'jad, haud'jad kanad,
eest muumiad, — nüüd elawate wõit!

Eest lüüra koppind, trumm, trompeet, fanfaarid,
litaurid sürts'wad, — see me wilepill,
eest ära magajad, meis walmind bakhanaalid
ent süda pakitseb kui palaw, tuksuw will.

Maa peske puhtaks werest, tõstke puhtad käed
ja süütud silmad tulijale wastu!
Weel pole siin ta, alles waewalt näed, . . .
ta tuleb, usu, wõid tal ligi astu! . . .

Ta'i sünni naise läbi, nagu sünnib kõik,
ta walmib meeste leegitsewais päis.
Eest ära muumiad, nüüd elawate wõit,
uut armu ilm ja inimesed täis.

Henrik Visnapuu

AASTA 1920

„SIURU" SURM

1

Elu on igavene, elu on igavesti noor. Surevad üksikud inimesed, aga inimsugu jääb. Hävineb ühiskond, üksikud inimesed jäävad. Ja kaob inimsugu, elu jääb.

Ja nõnda on hää, nõnda on ilus, nõnda olla on suur häämeel! Nõnda ongi ainult elu.

Surm teeb, et elu igavesti sünnib, surm teeb, et elu igavesti nooreks jääb valades elu nagu verevat jooki ühest kuldsest kausist teise.

Olgu tervitet surm!

Kui elaksid endisaja suurmeistrid meie keskel, kuidas saaksime kasva omapääd. Kuidas olla. Armastus nende vastu seoks rasked veskikivid meie kaela. Armastus hoiab maailma ülal, kuid armastus on alalhoidlik ja hoiab uue tulekut tagasi, sest vanadelle, keda armastame, on uue tulek valus.

Kuid olgu tervitet kannatus, mis armastusest võrsub. Kõik uus kasvab kannatusest.

Nii on perekonnas, nii on ühiskonnas ja nii on kirjanduses.

2

Ei ole öelda palju ajast, mis oli enne, kui kirjuteti aasta 1900. Selle aja viimsed surnud nelikümmend aastat olid ennem kõike muud kui loomingu aastad. See ajajärk ulatab ärkamisaja suurtest romantikutest kunni Eesti modernismini ja tähendab eneses pikka epigonismi ajajärku Eesti kirjanduses,

mil ärksmisaja romantikute ühine pärandus kunni viimseni õmbluseni ära kuluteti, mil iga Koidula luuletusreale kõige vähemalt tuhat uut luuletust kirjuteti. Võiks piltlikult õelda, selle ajajärgu Eesti kirjandus oli kui kuningliku ooperi järelelavastus küla näitelaval.

Kuid üks voorus on sel ajajärgul siiski, see on kui kunagi teine kord ühtlane, sel ajajärgul on kui kunagi varem leidund kirjanikud, kes on üleskasvand ainult Eesti kirjavara najal, nagu Ado Reinvald ja teised.

Ses ajajärgus kestavad veel traditsioonid Eesti kirjanduse algusest: ajajärgu suuremad ja tooniandvamad kirjanikud on ikka veel vaimulikud või nende käsikud köstrid, kooliõpetajad, iga rahva sõber peab omaks ülimaks kohustuseks tingimata luuleta ja jutusta rahva kasuks, vaatamata see pääle, kas hästi või halvasti, sest hää tahtmine vabandab.

Kuid ära on kadund juba Saksa haritlased ja mõisnikud juba ette tundes sarnase teo hädaohtlikke tagajärgi neile.

Ajajärgu kirjandus on omalt iseloomult idealistlik, tugeva positiivse rahvustundega, kuid muidu kõvasti kiriku mõju all, Balti väikekodanlikult kitsarinnaline, eduvastane ja täiesti ebaindividualistlik.

Kui kirjuteti aasta 1900, ei olnd enam kõik omal vanal kohal. Ka Balti feodaalpatriarkaal- väikekodanlikku ühiskonda olid kostnud uue ilma vasarate löögid, mis feodaal herraste südamed võõra ja võika tundega täitsid.

Oli sisse tungid kapitaal, oli hakand idanema ka tööliste klassitunne ja iseteadvus. See ei jätnud oma mõju avaldamata ka kirjanduses.

Kui endispõlve kirjanikud ikka ja ikka kirjanduses tagasi pöördusid endisse eelajaloolikku aega seda idealiseerides ja taga kurtes, kui nad omis töis ikka ja ikka kõnelid sest rahvuslikust ülekohtust, millega olid vägivalland meid sakslased, nende esikiht-mõisnikud, siis sundis uus aeg Wildet ja Petersoni juba peatama selle vägivalla man, mis andis ühele teise üle rikkus, majanduslik ja poliitiline võim. Uus kirjanduslik leid oli see, et Wilde ja Peterson näitasid, et inimene on pääle eestlase ja sakslase veel rikas ja vaene, olgugi et Wilde ja Peterson sinna hulka tihtigi segasid endise romantika ja sentimentalismi pärandust.

Kuid uus jagamine oli toimetet, mitte enam rahvuse, vaid rikkuse järele. Seega oli murret aastasaja traditsioonid ja algab 20 aastasada Eesti kirjanduses kandes selgelt esile realismi ja naturalismi.

Kui see muutus puudutas ainult sisu. Vorm oli alles puudutamata ja vormilt jäi Eesti kirjandus ikkagi rahva kirjanduseks. Kirjuteti ikka küsides: kas rahvas saab aru.

3

Seisukord muutus, iseäranis viimses küsimuses, järsult kui esimese Vene revolutsiooni ettevalmistamise aastail ja selle esipäivil Eesti intelligentsi

liikumine omale kindla alguse võttis, mis meie kirjandusajaloos Noor-Eesti ajana on märgit.

Siit pääle algab ka Eesti modernismi ajalugu, olgugi, et Ernst Enno juba varem vanale selja oli pöörand ja et Joh. Liiv juba hulka varem oma vormituid karjatusi, vormilt olles vana vormi käristused, ilma oli hüüdnud.

Eesti intelligentsi liikumine formuleerus G. Suits'i hüüdes: „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!" Noor-Eesti I, 1905.

Eesti moderni kunsti probleem sai ka Eesti moderni kultuuri probleemiks, nagu Suits 1910 a. „Noor-Eesti" kuukirja esimeses vihus õigesti kinnitas.

Intelligentsi liikudes, mis tähendab eneses ühtlasi ka uue sugupõlve tulekut, muutus kõige esiteks kirjanikkude eneste vaade kirjanduse-kunsti pääle. Kui senni rahvas ja rahva kasu kirjanduse ära määrajaks oli olnd, siis heideti see vananend vaade kõrvale ja seati rahva kasu asemelle kultuuri kasu, ei kirjutet enam rahvalle, vaid intelligentsile, pigemini eneselle nõudes publikumi järele jõudmist kirjanikkudelle.

Uus seisukoht teoste vastu tõi kõige päält esile kirjandusliku vormi küsimuse, mille pärast nooreestlaste ja vanaeestlaste vahel aastate pikkused ägedad lahingud algasid. Tulisemaks vormi eest võitlejaks sai Fr. Tuglas tugedes end mitmetelle prantslaste teoreetikustele ja koolidelle.

Huvitav oleks märki siin selle võitluse üksikasju ja osuta neid vormi arenemise võnkumisi, kuid jäägu see üle teise artikli sisuks. Võitluse silmapilgel prooviti kõik seisukohad läbi, küll sümbolistide: vorm = sisu, küll futuristide: vorm on kõik.

Kuid jällegi oli see Suits, kes võitluse aegu järgmiselt üldselt iseloomustas: „Nagu meil praegu karuäke vedruäkkega ja sirp viljaniidumasinaga nii on ka Vana-Eesti kirjandus Noor-Eesti kirjandusega võistlemas."

Vormiküsimus sisaldas aga juba algusest pääle ka keeleküsimuse, sest ilma harit keeleta ei ole harit kirjandust. Siin on keeleuuenduse juured, mis võõrakeelsete sõnade sissetoomisega algas ja hiljem arenedes üheks suuremaks lahingu löömise põhjuseks sai. Loomulik, et modernistid keeleuuenduse kandjaks said, millele praegugi veel lõppu ei näe, oletes vaid, et keeleuuendus vast nüüd oma teostamisstaadiummi on jõudnud.

Jättes jälle kõrvale meie intelligentsi liikumise ja selle esikordse ülesmurdmise harutlemise, mis kogu modernismi kandjaks oli, märgime siin edasi ära selle uue murrangu, mis oli sündind ka kirjanduslikus sisus.

Intelligentsi liikumisega ja uue sugupõlve tulekuga oli kirjanduspõllule astnud ilmalik haritlane endise vaimuliku asemelle. Esimene revolutsioon oli purustand ka Balti loomaaia aialatid ja avand selle sulet pulkväravad. Kirikherra asemelle astus filoloog. Ja see ütleb juba iseenesest kaunis palju.

Ilmaliku haritlasega võttis maad uus mõtlemisviis uus kirjanduslik ja ühiskondlik ilmavaade. Vana idealoogia taganes. Noorte silmad olid pöördud

Eesti tulevikku, mis pidi saama ilus ja selleks taheti olla eestlased. Kakssada aastat kestnud traditsioon murdus, Eestisse toodi Euroopa moderni kirjanduse traditsioon. Selle pääle tormas meie kirjandusse läbisegi neoromantism, impessionism, sümbolism ja hiljem futurism, iga üksik kirjanik võttis Euroopast seda, mis ta vaimulaadile vastas.

Kuigi selle ajajärgu kirjanikud pea igaüks oma voolu esitas ja Noor-Eesti õigusega kirjanduslik parlament oli, ei ole siiski raske jälgi kõiges ühist ilmavaadet, päälegi kui see oli ühine peaaegu kogu tolleaegse noorepõlve intelligentsi omaga.

Revolutsiooni päevilt põlvenedes kandis Noor-Eesti ühine ilmavaade ühiskondlik-idealistlikke tundemärke, arenes aga üksikute eestvõitlejate vaimulaadile vastavalt ja Euroopa moderni kirjanduslikkude ja filosoofiliste vooludega tuttavaks saades järkjärgult individualistlikuks. Hakkas valitsema estetism. Esteetiline ilmavaade tõi meie kirjandusele just selle määratu kasu, et see ta lõpulikult vabastas Balti kiriklik-kõlblikust teoorjusest, kuid see sai ka kõige palavama võitluse põhjuseks, mis tõusis Noor-Eesti kirjanikkude ümber. Vanade leerist mobiliseeriti seks kõik esimese ja teisejärgu elavad ning surnud kodukäijad. Võitlus muutus koguni nii teravaks, et õnnis kirikumees ja lugupeet ajaloolane V. Reiman sellega hakkama sai, et ta Suits'i nooruse kõrgest idealismist põleva „Elu tule“ ilmumise järele „libude laulikuks“ ristis.

Mis Põld'id hiljem Siuru luuletajatega teha lubasid, sellele ei ole veel sammal pääle kasvand.

4

On raske öelda, kuidas Eesti modernismi käekäik oleks kujunend, kui maailmasõda oma meeletu rahvaste segiheitmisega ja revolutsioon oma verise kurguga vahele ei oleks röögatand.

Kündjad kisti atrade juurest, töölised treipinkide mant, kirjanikud laua eest, kõigile pisteti kätte üks ja sama riist — püss: tapa! Tuli hakata mõrtsukaks, tuli kogeda palju uut.

Revolutsiooni esimesil päevil 1917 a. sündis kirjanduslikust sõpruskonnast puhtilukirjanikkude ühing „Siuru“, kirjanikkude ühinguna esimene Eesti kirjandusloos.

Noor-Eesti ajajärgu lõppedes ja Siuru algades oli modernism Eestis jalad kindlasti alla saand, vaidlused vormi-stiili üle vaikind ja keeleuuendus igapäiseks tarviduseks saand.

Siit pääle ei ole ka intelligentsi liikumine enam nii lähedalt seot kirjandusliku liikumisega kui varem. Kirjandus ja kunst on küps ise olema oma seaduste järele. Kirjandus ei ole enam abinõu millekski, ta on omale kätte võideld iseseisva väärtuse seisukoha muude inimsoo kõrgete väärtuste

keskel. Ja see ongi Eesti l'art pour l'art'i võitluse saavutus. Siuru ei esitand seepärast mingisugust programmi. Vaielused põhjusmõtteliste küsimuste üle olid juba lõppend, maksis ainult loomise seadus. Ja siurulased produtseerisid igaüks oma ette ja oma tahtmise järele muretamata, mis seltskond arvab,

Kui Siuru Eesti modernismi ajaloos siiski niipalju tähendab siis on see üksikute siurulaste töövili, mis ajas ühise sihtjoone on leidnud.

Muidu tähendab Siuru ajajärk kirjandusliku loomingu ajajärku neil teoreetilisil aluseil ja tõekspidamisil, mis Noor-Eesti oli pärandand, mõne vankumisega, mis tuli kompromissist Momendist pärit olevate kirjanikkudega.

Kuid see sai ka Siuru ühingu lagunemise põhjuseks.

Ühelt poolt kestis nooreestlaste magus neitsilik estetism, sentimentaal-romantiliste lõimetega, elust ära pöörd müüdi jaht, elu- ja inimvõõras fantastika, vormi mängitamine (Under, Tuglas, Semper ja suur rida kaastöölisi), teiselt kostsid aga liig kõrvale surutuna hüüded: Elagu kõik, mis on elav! Elagu inimene, elagu lihane inimene! Maha aidroosid, sirelid ja tümian! Elagu värske sõnnik! Tagasi ellu! Elagu omapäivne ja see, mis tuleb!

Et kompromiss Noor-Eesti pärandusega ainult ajutine võis olla, on selge. Esteetilis-individualistliku ilmavaate kriisise päevil, mil kirjanikkude pilgud pöörduvad jälle inimsoo suurte ja kauniste ideaalide poole, ei võind mainit Noor-Eesti pärandus enam inimesi koos hoida, kes hingeliselt võõraks saand.

Siuru surm oli käes.

Kuid Siuru päevad on olnd ilusaimad ja töörikkaimad päevad Eesti kirjanduses. Ei või ka kunagi jätta meeletuletamata seda, et Siuru kirjanikud on pidand pääle kõige muu ränka ametiühisuslikku võitlust kirjanikkude-kunstnikkude ainelise seisukorra eest ja on ses võitluses teinud kõikide jaoks suuri saavutusi.

5

Elu on igavene, elu on igavesti noor. Surm teeb, et elu igavesti sünnib!

Ole tervitet surm!

Siuru on surnd, aga siurulased on kord jälle uuesti sündind.

Olgu tervitet surnud, aga ärgu olgu kodukäijaid!

Uuesti sündinute jaoks ei ole enam ainult rahvused, ei ole ainult klassid, enge on kõige päält inimen, lihane inimen.

Näärikuu 1920

HENRIK VISNAPUU: Vastne moment
HENRIK VISNAPUU: Sõja päevil. Luuletused
RICHARD ROHT: Valgustatud akende taga
HENRIK VISNAPUU: Kolm poeesi
HENRIK VISNAPUU: Vabastuse sõda ja looming
J BARBARUS: Kogust „Katastroofid". Luuletused
HENRIK VISNAPUU: Aasta 1920

Kõik kunstilised kaunistused on teinud kunstnik N MEY

Keelelisen suhten on autoritele jäet täieline vabadus